

ارائه الگوی پاسخگویی در حسابداری از منظر رویکردهای اسلامی-اجتماعی

ایمان زارع^۱، محمد مرادی^{۲*}، رضا غلامی جمکرانی^۳، اسدالله بابایی فرد^۴، حسین جهانگیرنیا^۵

۱. دانشجوی دکتری حسابداری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
 ۲. استادیار گروه حسابداری، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
 ۳. استادیار گروه حسابداری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
 ۴. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.
 ۵. استادیار گروه حسابداری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
- تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۹

An Islamic-Social Model of Accountability in Accounting

Iman Zare¹, Mohammad Moradi^{2*}, Reza Gholami Jamkarani³, Asadollah Babaeifard⁴, Hossein Jahangirnia⁵

1. Ph.D. Student of Accounting, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
2. Assistant Professor Department of Accounting, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.
3. Assistant Professor Department of Accounting, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
4. Associate Professor Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran.
5. Assistant Professor Department of Accounting, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Received: 2021/10/07

Accepted: 2022/01/19

Abstract

Subject and purpose of the article: The purpose of this study is to provide a comprehensive model for Accountability in accounting from an Islamic perspective with a focus on Structuration Theory from the field of social theories.

Research method: The present study is quantitative in terms of implementation method. In a quantitative way, the correlation method based on confirmatory factor analysis and structural equation modeling was used. The statistical population of the study includes public sector accountants and auditors and members of the Society of Certified Public Accountants who were selected by available sampling method of 250 people. The research tool is a questionnaire extracted from the research literature.

Research findings: Analysis of data in a quantitative part in the form of structural equation model showed that the effects of 6 areas including accountability approach, accountability levels, accountability dimensions, accountability elements, accountability principles, accountability strengthening on accountability of the accounting system were significant.

Conclusion, originality and its contribution to the knowledge: Islamic model with focus on agency in the theory of construction and emphasis on moral values in the formation of social systems, the language of accountability in the accounting system evolves and dynamics.

Keywords: accountability, accounting, Structuration Theory, Islamic Approach, Social Approach.

Classification JEL : M14, E16, D85

چکیده

موضوع و هدف مقاله: هدف پژوهش حاضر ارائه مدلی جامع برای پاسخگویی در حسابداری از منظر اسلام با محوریت تئوری ساخت‌یابی از حوزه تئوری‌های اجتماعی است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از لحاظ شیوه اجرا کمی است. در بخش کمی از روش همبستگی مبتنی بر تحلیل عامل تاییدی و مدل سازی معادله‌های ساختاری استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل حسابداران و حسابرسان بخش دولتی و اعضای جامعه حسابداران رسمی است که با روش نمونه‌گیری در دسترس ۲۵۰ نفر انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه استخراجی از ادبیات پژوهش است.

یافته‌های پژوهش: تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کمی در قالب مدل معادله‌های ساختاری نشان داد که اثرات ۶ حوزه شامل رویکرد پاسخگویی، سطوح پاسخگویی، ابعاد پاسخگویی، ارکان پاسخگو، اصول پاسخگویی، تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی نظام حسابداری معنادار بوده‌اند.

نتیجه‌گیری، اصالت و افزوده آن به دانش: الگوی اسلامی با تمرکز بر عاملیت در تئوری ساخت‌یابی و تاکید بر ارزش‌های اخلاقی در تشکیل نظام‌های اجتماعی، زبان پاسخگویی در نظام حسابداری را به تکامل و پویایی می‌رساند.

کلمات کلیدی: پاسخگویی، حسابداری، تئوری ساخت‌یابی، رویکرد اسلامی، رویکرد اجتماعی.

طبقه بندی JEL : M14, E16, D85

مقدمه

در چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی، هدف حسابداری ساختن یک سامانه مناسب جریان داده‌ها میان حسابده یا پاسخگو و پاسخ‌خواه یا صاحبان حق است (باباجانی، ۱۳۸۹). نظام حسابداری و گزارشگری مالی با نقش مهمی که در سازمان‌ها بر عهده دارند، باید وظیفه پاسخگویی خود را به نحو صحیحی انجام دهند (جامعی و همکاران، ۱۳۹۵). اما حسابداری و گزارشگری مالی فعلی به ویژه در بخش دولتی در انجام و ارزیابی مسئولیت پاسخگویی از منظر پاسخگویان و پاسخ‌خواهان دارای ضعف و کاستی بوده که ضعف ناشی از انجام و ارزیابی مسئولیت پاسخگویی مالی و عملیاتی نتیجه گرفته شده از تدوین نشدن چارچوب نظری و اصول و استانداردهای لازم و نبود نظام حسابداری و گزارشگری مالی است (باباجانی و دهقان، ۱۳۸۴). از طرفی کیفیت گزارش‌های مالی و استانداردهای حسابداری به نتیجه تأثیرگذاری و نفوذ سایر عوامل سازمان یافته در خروجی‌های هر نظام حسابداری و گزارشگری مالی علاوه بر استانداردهای حسابداری بستگی دارد (جک، لیزا، ۲۰۱۷). این امر ضرورت بررسی‌های لازم برای یافتن مؤلفه‌های موثر بر گزارشگری مالی به منظور تدوین مدلی جامع برای مسئولیت پاسخگویی در چارچوبی فراتر از اصول و رویه‌های حسابداری در پژوهش‌های حسابداری را نشان می‌دهد (انگلاند و همکاران، ۲۰۱۷).

پژوهش‌های پیشین در توسعه مدلی جامع برای پاسخگویی در حسابداری که از اصلی‌ترین رسالت‌های حسابداری و گزارشگری مالی است، ناکام بوده اند، در همین راستا نیاز است تا با تقویت نقش حسابداری در پاسخگویی، سربارها و کمبودهای پاسخگویی کاهش یابد (زارع، ۱۴۰۰). بنابراین پژوهش حاضر در صدد است به سامانه پاسخگویی به مثابه یک کل، چه در بخش عمومی و چه در بخش خصوصی بنگرد و الگوی پاسخگویی در نظام حسابداری را توسعه دهد.

از طرفی مفهوم پاسخگویی یک مفهوم ساخت‌یافته اجتماعی است، بنابراین، معنا و شکل آن را نمی‌توان از مضمون اجتماعی که در آن به عمل آمده، جدا کرد. با توجه به این که تئوری ساخت‌یابی گیدنز به عنوان یک تئوری اجتماعی در توسعه مبانی نظری حسابداری و نقش پاسخگویی آن تأثیر به‌سزایی دارد (زارع و غلامی جمرانی، ۱۳۹۸)، از این تئوری به عنوان مبنای تدوین مدل پاسخگویی در حسابداری استفاده می‌شود.

هسته تئوری ساخت‌یابی عبارت است از «دوگانگی عاملیت و ساختار»، یعنی عاملیت و ساختار اجتماعی در تولید و بازتولید نظام‌های اجتماعی باهم تعامل دارند (گیدنز، ۱۹۸۴). این بدین معنی است که نظام‌های (ساختارهای) اجتماعی، پویا هستند و

به طور دائم بر اثر فعالیت‌های عامل اجتماعی مربوطه، بازتولید می‌شوند. نظام حسابداری متأثر از ساختار و عاملیت است که حسابداری را تولید و بازتولید می‌کنند تا به بهترین رویکرد پاسخگویی در راستای دستیابی به اهداف سازمان و ذینفعان دست یابد. حسابداری به عنوان زبان پاسخگویی از رابطه دوگانه (دیالکتیکی) ساختار و عاملیت حاصل می‌شود (زارع و غلامی جمرانی، ۱۳۹۸).

قابل بیان است که انسان به عنوان عاملیت در تئوری ساخت‌یابی در تولید و بازتولید ساختارهای اجتماعی نقش بسزایی دارد (گیدنز، ۱۳۸۴: ۱۸). از طرفی قرآن، انسان را موجودی اجتماعی، در اجتماع و برای اجتماع می‌داند که در برابر کوچکترین اعمال خود باید پاسخگو باشد. مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی که از زمینه‌های مهم مورد مطالعه جامعه‌شناسی است، طرح آن در قرآن به منزله اهمیت است که اسلام برای جامعه و زندگی اجتماعی قائل است (حاجی‌زاده و آورچه، ۱۳۹۳). طبق آیات قرآن (احزاب، ۷۲)، اصل مسئولیت‌پذیری امری فطری است که ریشه در نهاد انسان دارد. اما مثل تمام امور فطری، مسئولیت‌پذیری هم نیازمند تقویت و شکوفایی است (رستمیان، ۱۳۹۳). پس اهمیت استفاده از آیات و روایات به عنوان سنت‌های خطاناپذیر و بدون تغییر برای تقویت مسئولیت پاسخگویی انسان و در نتیجه ساختارهای اجتماعی از جمله سامانه حسابداری مشخص خواهد شد.

براساس مطالب بیان شده ضرورت ارائه مدلی جامع به منظور تبیین مدل پاسخگویی در حسابداری با استفاده از آموزه‌های اسلامی و بر مبنای تئوری‌های اجتماعی با تأکید بر تئوری ساخت‌یابی قابل درک است که پژوهش حاضر این هدف را دنبال می‌کند. بنابراین به دنبال پاسخ علمی به این پرسش اصلی هستیم که مدل پاسخگویی در نظام حسابداری از منظر اسلام با مبنای واقع‌شدن تئوری ساخت‌یابی چگونه است؟ در راستای هدف پژوهش با بررسی ادبیات پژوهش ضمن استخراج مولفه‌های پاسخگویی با به هم پیوندن زدن رویکردهای حسابداری، اسلامی و اجتماعی، مدل پژوهش بازگفت و با استفاده از نظرهای حسابداران و حساب‌رسان بخش دولتی و اعضای جامعه حسابداران رسمی پیمایش و تحلیل خواهد شد. در ادامه مقاله، به مبانی نظری و مرور پیشینه پژوهش، روش پژوهش، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

مبانی نظری

مسئولیت پاسخگویی

ایجیری^۳ (۱۳۸۲) برای پذیرش مبنای واقع‌شدن مفهوم مسئولیت پاسخگویی در چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی چنین استدلال می‌کند که واقعیت حسابداری نگهداری دفاتر برای استفاده

رویکرد مبتنی بر فرآیند شامل اندازه‌گیری نتایج، با بیشترین استفاده از زبان کمی حسابداری که می‌تواند در شکل‌های قراردادی یا عمومی مورد استفاده قرار گیرد.

در نوع قراردادی، پاسخگویی با استفاده از حسابداری سنتی^۱ با شیوه‌های استاندارد و قانونی ارائه می‌شود. حسابداری سنتی به طور عمده برای گزارشگری مالی قانونی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در نوع عمومی از سایر شکل‌های حسابداری به غیر از حسابداری سنتی استفاده می‌شود. صاحبان نفع برای تعیین نوع حسابداری که مربوط به نیازهای آن‌هاست انعطاف‌پذیرند و شیوه‌های مربوط به حسابداری را با آن برابر سنجی می‌کنند، این نوع از شکل‌های حسابداری همانطور که در بخش سطح اجتماعی نیز به آن اشاره شد تحت تاثیر ترکیب، نیاز و قدرت صاحبان نفع قرار می‌گیرد.

رویکرد مبتنی بر عملکرد بر اساس دست یافتن به اهداف سازمانی است. در نوع قراردادی، برای گسترش صورت‌های مالی سنتی در گزارش روایتی^۲، به شکل ساختار یافته تنظیم می‌شود. گزارش روایتی یک گزارش سالانه در مورد فعالیت‌ها و نتایج آن‌هاست و نظامی از گزارشگری سازمان در سراسر سازمان به صاحبان نفع خود در مورد فعالیت‌ها و اجرای برنامه‌های استراتژیک سازمان است که به صورت داوطلبانه انجام می‌شود، زیرا الزامی نیست. این گزارش که بیشتر به جزئیات می‌پردازد، به چگونگی اهداف اصلی ذکر شده در برنامه‌های راهبردی در سال و نحوه انجام فعالیت‌های برنامه در دستیابی به اهداف راهبردی کمک می‌کند. گزارش روایتی، یک توسعه در صورت‌های مالی است. اما در نوع عمومی ممکن است بدون ساختار و سازگار با نیازهای مختلف در زمینه‌های مختلف سازمانی باشد (کوکر، ۲۰۱۲).

رویکرد مبتنی بر منابع در پاسخگویی از منظر حسابداری باید پاسخگویی نسبت به منابع و از منظر اسلام این نوع پاسخگویی باید کل جامعه (سطح خرد و کلان) در نظر گرفته شود. هنگامی که تمرکز بر منابع داریم باید چند جنبه برای آن در نظر بگیریم و نسبت به این جنبه‌ها پاسخگو باشیم.

۱. جنبه تامین منابع: به عنوان مثال مالیات قابل بررسی است و اگر فرار مالیاتی داریم یعنی اینکه دولت نتوانسته به طور منصفانه مالیات را دریافت کند و باید در این زمینه پاسخگو باشد. همچنین طبق شریعت اسلامی کسب و تامین منابع باید مشروع و حلال باشد.

۲. جنبه تخصیص منابع: دولت و شرکت‌ها باید نسبت به تخصیص منابع نیز پاسخگو باشند. رعایت اولویت‌ها در

شخصی نیست، زیرا در این صورت نیازی به تدوین استانداردهای حسابداری و رعایت آن احساس نمی‌شود. او می‌گوید حسابداری در حقیقت نگهداری دفترها برای دیگران است زیرا میان شما و دیگران رابطه پاسخگویی برقرار است. البته این بدان معنی نیست که دفترها که برای دیگران نگهداری می‌شود مورد استفاده شخص یا سازمان مربوط قرار نمی‌گیرد. در صورتی که وجود دفترها و گزارش‌های مالی باعث شود، پاسخگو، با اعتماد بیشتر وظیفه پاسخگویی خود را انجام داده و اعتماد پاسخ‌خواه را نسبت به خود افزایش دهد، سامانه حسابداری از کارایی بالایی برخوردار خواهد بود، حتی اگر هیچ کدام از طرفین گزارش‌های مالی را مطالعه نکنند.

ایجیری اعتقاد دارد که در چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی، سودمندی، مربوط بودن، بی سوویه بیان کردن واقعیت‌های اقتصادی و سایر ویژگی‌های کیفی، در درجه اول اهمیت نیست، آنچه مهم است مفید بودن سامانه حسابداری به عنوان یک مجموعه است و نباید سودمندی داده‌ها به عنوان هدف اولیه دنبال شود. یکی از ویژگی‌های با اهمیت و برجسته چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی مورد نظر ایجیری، جایگزینی سودمندی سامانه حسابداری به جای سودمندی داده‌ها و حذف سوگیری منحصر به فرد از حسابداری به سمت صاحبان نفع و در نظر گرفتن سودهای هر دوطرف تهیه‌کنندگان و صاحبان نفع است. او برای دفاع از سودمندی سامانه حسابداری و دو سوویه بودن آن چنین استدلال می‌کند. حسابداری با مطمئن ساختن پاسخ‌خواه از جریان به موقع و صحیح داده‌ها وی را حمایت می‌کند و با وضع محدودیت برای افشای کامل داده‌ها، پاسخگو را نیز مورد حمایت قرار می‌دهد. به همین دلیل صورت‌های مالی در برگیرنده آنچه باید افشا شود و آنچه که نیازی به افشا ندارد، است. همچنین ایجیری درباره اولویت دادن به سودمندی سامانه حسابداری به جای سودمندی داده‌ها در چارچوب نظری، به نظام بیمه‌ای استناد می‌کند و می‌گوید همان طور که حاصل پوشش بیمه‌ای اطمینان خاطر برای بیمه‌گذار است و هدف بیمه‌گذار از تحت پوشش قرار گرفتن به ویژه استفاده از منافع ناشی از بیمه در زمان رویداد نیست، هدف نهایی از جریان صحیح و به موقع داده‌ها، اطمینان خاطر است که از طریق سامانه حسابداری، دفترها و گزارش‌های مالی رسیدگی‌پذیر، حاصل می‌شود. سامانه حسابداری می‌تواند برای پاسخ‌خواه و پاسخگو مفید باشد، حتی اگر هیچ یک از آنها گزارش‌های مالی را مطالعه نکنند (ایجیری، ۱۹۸۳).

ابعاد پاسخگویی در نظام حسابداری

ادبیات پژوهش حاضر به ۳ رویکرد مبتنی بر فرآیند، عملکرد و منابع تمرکز دارد که در ادامه تشریح می‌شود:

همواره به دنبال خشنودی او بودن (حقوق الله)، عمل به تعهدها در برابر جامعه (حقوق العباد)، تامین نیازهای خود (حقوق النفس). بنابراین اصل پاسخگویی اسلامی مسیری برای تحقق دستیابی به رستگاری است، که محور آن پاسخگویی نسبت به "حق الله"، "حق الناس" و "حق النفس" است. تصمیم‌هایی که باید برای رسیدن به رستگاری گرفته شوند، باید قبل از بهره خود فرد، ابتدا خدا را مدنظر داشته باشند و سپس تاثیر نتایج تصمیم‌ها روی شخص سوم و جامعه را در نظر بگیرند.

اصول پاسخگویی در مبانی اسلامی

اسلام به عنوان یک روش زندگی توجه زیادی به فعالیت‌های تجاری دارد. خداوند در قرآن راهنمایی‌های لازم را برای رستگاری انسان در دنیا و آخرت نشان داده است. در فعالیت‌های اقتصادی نیز باید رستگاری به عنوان هدف نهایی انتخاب شود و حسابداری هم به عنوان ابزار ارائه داده‌ها در محیط اقتصادی باید با این اهداف سازگار باشد (زارع، ۱۴۰۰). در این بخش براساس مبانی اسلامی، اصول پاسخگویی برای دستیابی به هدف‌های بیان شده، بازشکافی می‌شود.

آیه ۹۰ سوره نحل تحت عنوان جامع ترین برنامه اجتماعی-اخلاقی، مهمترین اصول قرآنی در زمینه مسائل اجتماعی و انسانی و اخلاقی را بیان می‌کند. این آیه در بخش اول به سه اصل مثبت و در بخش دوم به سه اصل منفی می‌پردازد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۲).

بخش اول: اصول وادارنده (مثبت): بخش اول آیه "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ"

۱. عدل و عدالت: عدل به معنای واقعی کلمه آن است که هر چیزی در جای خود باشد بنابراین هرگونه لغزش، زیاده‌خواهی، کوتاهی، دست درازی از حد و چنگ‌اندازی به حقوق دیگران برخلاف عدل و عدالت است. بی‌گمان برای برپایی عدالت اجتماعی در جامعه دو گام اساسی را باید برداشت، گام اول مبارزه با ظلم و نابرابری و برتری‌های بی‌جای اجتماعی است. گام دوم گشایش و برپایی عدل در نظام اجتماعی است.

در آیه ۲۸۲ سوره بقره خداوند مسئولیت حسابداری را با اساس قراردادن رعایت عدل و داد تشریح و اشاره می‌کند که پاسخگویی باید به خداوند و با هدف برقراری عدل و داد باشد. این عدل و داد همراستا با سودهای سازمان و صاحبکار از یک

تخصیص منابع و پاسخگویی نسبت به آن در چارچوب رعایت عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی.

۳. جنبه مصرف منابع: در مصرف منابع باید دو اصل و قاعده را در نظر گرفت، اول رعایت مصرف منابع طبق قانون و دوم پهنه بودن مصرف، به عبارتی کارایی و اثربخشی و رعایت صرفه اقتصادی در مصرف دیده شود (زارع، ۱۴۰۰).

مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در اسلام

براساس اصول و مبانی اسلامی می‌توان بیشترین نقش و تاثیر را در جلوگیری از نابودی حقوق و کوتاهی در انجام وظیفه و مسئولیت را به مسئله پاسخگویی داد. زیرا یک انسان مسلمان و با ایمان خود را نه تنها مسئول و پاسخگو در این جهان، در برابر صاحبان حق می‌داند، بلکه براین باور است که در قیامت نیز باید پاسخگو رفتار و گفتار خود باشد (زارع، ۱۴۰۰).

نظام حقوقی اسلام نظامی تکلیف گراست. آیات فراوانی وجود دارد که اهمیت مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی و پاسخگویی را برای انسان بیان کرده است. مسئله پاسخگویی در قرآن بیانگر یک رابطه دوسویه و دوطرفه است که میان پاسخ‌خواه و پاسخگو برقرار است. (صراف، ۱۳۹۵)

در نظریه پاسخگویی اسلامی انسان نه تنها در قبال مسائل معنوی بلکه در رابطه با موضوع‌های اجتماعی، تجاری و قراردادی نیز باید پاسخگو باشد، زیرا خداوند به انسان دستور داده است هر آنچه را به او سپرده شده بازگرداند. طبق فلسفه قرآن، تمام فعالیت‌های انسانی باید به سمت دستیابی به رستگاری، یک واژه جامع که دلالت بر رفاه همه جانبه در زندگی این دنیا و همچنین رفاه آخرت است، هدایت شوند (زید، ۲۰۰۰). پاسخگویی نیز از این دستور جدا نیست. معامله‌ها و یا تجارت یکی از برکات خداست و هرکسی که اقدام به آنها می‌کند انتظار می‌رود که از آنها برای رسیدن به هدف نهایی وجود (رستگاری) استفاده کند (خیرالهی و ندری، ۱۳۹۴). زید (۲۰۰۰)، رستگاری را به شرح زیر توضیح می‌دهد:

تغییر از هنجار رفاه به رستگاری نشان می‌دهد که دستیابی به رفاه مادی باید به شیوه‌ای سازگار، همسو و همگام با رفاه در مرحله‌ای مهم‌تر و اصلی‌تر از زندگی یعنی آخرت باشد. این مفهوم خواستار حفظ تراز شدن سود است و تاثیری تعدیل‌کننده روی فردگرایی و تلاش برای سود مادی اعمال می‌کند (زید، ۲۰۰۰). این ادعا با سه بعد در نظر گرفته شده توسط شریعت نیز سازگار است. شریعت اسلامی سه بعد مهم را در مورد تعهدهای مردم معرفی می‌کند که عبارتند از: عمل به تعهدهای خدا و

موظف بودن در خصوص رعایت استانداردهای پذیرفته شده در مورد رویه ها و خط مشی ها و نیز ناگزیری ها قانونی دلالت می‌کند(زارع، ۱۴۰۰).

۶. کنترل‌پذیری و پاسخگویی مشارکتی: آیه ۱۴ سوره علق به کنترل‌پذیری نسبت به خداوند اشاره می‌کند " اَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى "، که در نوع خود کنترل‌پذیری نسبت به رفتار فرد در اجتماع را به دنبال خواهد داشت.

یک شرکت برای انجام مسئولیت پاسخگویی نخستین و دومی، باید فعالیت‌های مربوط به موضوع‌های اسلامی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی را شناسایی، اندازه‌گیری و گزارش کند. در این نوع پاسخگویی هدف‌های دومی دیگری مانند رعایت شریعت، محاسبه و پخش زکات، پراکنده کردن عادلانه ثروت نیز تعریف شده است و شرکتها تشویق می‌شوند در حل مشکلات امت اسلامی مشارکت کنند که همان پاسخگویی مشارکتی است که از جنبه‌های خاص پاسخگویی اسلامی است(زارع، ۱۴۰۰).

۷. تکریم: رعایت حرمت انسانها بنیادی ترین ارزش نظام اسلامی است. ارجمندی انسان از دیدگاه قرآنی قبل از اینکه انسان از سوی هم‌نوع خود مورد ارج قرار گیرد، از سوی خداوند مورد ارج قرار گرفته است. "فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" (مومنون، ۴). احترام "لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم" (تین، ۴). احترام ارباب رجوع در کسب رضایت مندی مردم و پاسخگویی مسئول‌ها نقش بسزایی دارد (دهکردی، ۱۳۹۷).

۸. شفافیت: آیه‌های بسیاری در قرآن به اصل شفافیت اشاره دارند. از جمله آیه ۴۲ سوره بقره «وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» به نوعی به مسئله شفافیت اشاره دارد. زیرا نپوشاندن حق همان اشاره به شفافیت دارد. در واقع بیان حقیقت‌ها، به جز در موارد جدا، در سطح حکمرانی اجرای اصل شفافیت است.

شفافیت و پاسخگویی دو روی یک سکه هستند، یعنی اگر کوتاهی در پاسخگویی وجود دارد، شفافیت نیز مشکل دارد (ستوده و همکاران، ۱۳۹۹). شفافیت موجب توسعه اعتماد اجتماعی، نظارت‌های اثربخش و ارزیابی‌های منصفانه می‌شود که این امر زمینه را برای برقراری عدالت اقتصادی- اجتماعی در جامعه فراهم می‌سازد(امیری و همکاران، ۱۳۹۸).

بخش دوم: اصول بازدارنده (منفی)؛ بخش دوم آیه " وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ "

سو و سودهای جامعه از سوی دیگر و سودهای گذشتگان و آیندگان از سوی دیگر تعریف می‌شود (زارع، ۱۴۰۰).

۲. بخشش و خیرخواهی (احسان در سطح جامعه): قرآن برای کارساز بودن عدل بلافاصله دستور به نکوکاری را در پی آن می‌آورد.

به عبارتی بخشش و خیرخواهی برای تحقق عدالت ضروری است. امام علی (ع) می‌فرماید عدل آن است که حق مردم را به آنان برسانی و بخشش آن است که بر آنان تفضل کنی (نهج البلاغه، حکمت ۲۳۱). گروهی عدالت را جنبه عملی و بخشش را جنبه گفتاری می‌دانند(این مطلب با آگاهی عملی و آگاهی استدلالی در تئوری ساخت‌یابی مطابقت دارد).

۳. نیکی به نزدیکان (نکوکاری در بخش کوچکتری از جامعه، نسبت به نزدیکان): از آنجا که جامعه بزرگ از جامعه کوچک تر، یعنی جامعه فامیلی تشکیل شده، هر گاه این واحدهای کوچکتر از همبستگی بیشتری برخوردار باشند اثر آن در کل جامعه ظاهر می‌شود.

در ادامه بخش اول و آیه بالا، طبق منابع روایی و فقهی در پژوهش حاضر اصول دیگری نیز بدست آمده که در ادامه این بخش به آنها اشاره می‌شود.

۴. مسئولیت‌پذیری: خداوند در آیه ۱۸ سوره فاطر "وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى..." ما را به این معنا رهنمون می‌شود که بار سنگین مسئولیت را هیچ کس جز خود انسان بر دوش نمی‌کشد و در روز رستاخیز هر کس مسئول پاسخگویی به اعمال خویش است.

مسئولیت‌پذیری، به مسئول دانستن خود نسبت به عمل‌ها، غفلت‌ها و فرآیندها اشاره دارد و باعث بهبود پیوسته در نظام‌ها و فرآیندها می‌شود. عنصر اصلی مسئولیت‌پذیری همان پاسخگویی است، یعنی اصالت دادن به حقوق دیگران. این اصل در سایه هماهنگی فرد با حق و تقدم نداشتن او بر خدا و رسول به دست می‌آید و به این معنا که: «شما حق دارید و من تکلیف دارم» (نهج البلاغه، نامه ۳۸).

۵. رعایت استانداردها و قانون‌گرایی: در آیه‌های بسیاری بر قانون‌مداری تاکید شده است. «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ» (اعراف، ۲۹). «وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَ لَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ» (مدثر، ۳۶). و ... سعادت بشر، در فهم و اجرای قوانین الهی و احکام آسمانی است که هیچ‌گونه شکاف و کاستی در آن راه ندارد.

مقصود از قانون‌گرایی، حفظ و اجرای قوانین به طور عادلانه و رعایت حقوق همه افراد جامعه است. رعایت هم بر

رعایت آداب شرعی و قانونی در چارچوب هدف‌ها، فعالیت‌ها و ماهیت سازمانی پاسخگو باشد.

۵. پاسخگویی پایداری (نسبت به گذشتگان و آیندگان): «چیزی که حسابداری را فعالیتی مربوط به چگونه زیستن ما می‌سازد همان بیان گزارشی از کارهای گذشته و پیامدهای آنهاست، یعنی پیامدهای مربوط به پاسخ‌گویی کارهای گذشته». از طرفی تدارک‌ها به احتمال‌های آینده مربوط به انباشته‌ها است که به توسعه آینده شرکت کمک می‌کنند. همچنین پاسخگویی شرکت‌ها برای حفظ منابع به پاسخگویی اجتماعی در زمان حال و با هدف حفظ سود برای آیندگان تاکید دارد. بنابراین پاسخگویی نسبت به گذشتگان و آیندگان با رعایت عدالت اجتماعی یکی دیگر از سطوح کلیدی پاسخگویی است.

رویکردهای اسلامی و جامعه‌شناسی در پاسخگویی، اولویت را به سودهای اجتماعی می‌دهند. این همان رستگاری اجتماعی است که هدف پاسخگویی در نظام حسابداری بر مبنای رویکردهای اسلامی و جامعه‌شناسی است (زارع، ۱۴۰۰).

تئوری ساخت‌یابی^۱

تئوری ساخت‌یابی یکی از تئوری‌های ظهوریافته‌ای است که نسبت به سایر تئوری‌های جامعه‌شناسی به واقعیت‌های اجتماعی نزدیک‌تر است، هسته تئوری عبارت است از «دوگانگی عاملیت و ساختار»: یعنی عاملیت و ساختار اجتماعی در تولید و بازتولید نظام‌های اجتماعی باهم تعامل دارند. گیدنز معتقد است در بازگفت ساختارها باید نقش کنشگران و عامل‌های فاعلی را مدنظر قرار داد. نظریه اجتماعی به این نقطه رسیده است که اندیشه فاعل بودن انسان‌ها را بپذیرد و در بررسی ساختارها به جایگاه و کنش انسان‌ها، پایگاه و جایگاهی قائل شود. به نظر گیدنز، پافشاری صرف بر ساختارها باعث چشم‌اندازی شیء‌گونه به انسان‌ها می‌شود. بنابراین عینیت ساختارها و فاعل بودن انسان‌ها از عنصرهای بنیادی ساخت‌یابی در نظریه گیدنز است (گیدنز، ۱۹۸۴).

آموزه‌های حسابداری به‌ویژه حسابداری مالی گرایش بیشتری به ساختارها دارند که ناشی از رعایت اصل ثبات رویه است، همچنین حسابداران کمتر از توان و اراده خود برای دستیابی و چیرگی بر ساختارها استفاده کرده‌اند و به همین دلیل است که حسابداری نتوانسته هماهنگ با دگرگونی‌های اجتماعی

۱. فحشاء: به گناهان پنهانی اشاره می‌کند. توان شهوانی، به لذت‌گیری هر چه بیشتر می‌خواند و در فحشا و زشتی‌ها غرق می‌کند.

۲. منکر: به گناهان آشکار اشاره می‌کند، توان خشم آدمی را به انجام زشتی‌ها و آزار مردم وا می‌دارد.

۳. ستم (بغی): هرگونه دست‌درازی از حق و حقوق خویش و ظلم و خود برتری نسبت به دیگران. توان وهمیه شیطانی (توان عقلی که در محدودیت فکرهای منفی و شیطانی باشد) حس برتری طلبی، ریاست‌طلبی، انحصارطلبی و تجاوز به حقوق دیگران را در انسان ایجاد می‌کند و او را به این اعمال وا می‌دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۲).

سطوح پاسخگویی در منابع اسلامی

زارع (۱۴۰۰) پنج سطح را به صورت جامع که در برگیرنده حوزه‌های مادی (اقتصادی)، معنوی (اخلاقی)، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی و ... که هدف آنها دستیابی به عدالت و رستگاری اجتماعی است را معرفی می‌کند.

۱. پاسخگویی اعتقادی: پاسخگویی در برابر خداوند که بالاترین سطح پاسخگویی است، یکی از بهترین جلوه‌های حسابداری اسلامی ساختار پاسخگویی آن در برابر خداوند است، ساختاری که لازمه وجدان بیدار و آگاه است که یکی از مهمترین ابزار دستیابی به پاسخگویی اجتماعی خواهد بود.

۲. پاسخگویی فردی: فرد باید نسبت به کارها و کردارش در برابر خداوند، خود، خانواده و جامعه با هدف تامین رفاه و سلامت فردی- اجتماعی پاسخگو باشد، از طرفی پاسخگویی فردی زمینه را برای پاسخگویی اجتماعی فراهم می‌کند.

۳. پاسخگویی اجتماعی: یک نوع پاسخگویی برون سازمانی است که فرد باید نسبت به صاحبان نفع در سطح اجتماع با رعایت اولویت سودهای اجتماعی بر سود سازمانی و فردی با هدف رستگاری و عدالت اجتماعی پاسخگو باشد، بنابراین در راستای رسیدن به هدف پاسخگویی اجتماعی آنچه لازم است باید آشکار شود.

۴. پاسخگویی سازمانی: یک نوع پاسخگویی درون سازمانی است که فرد باید نسبت به صاحبان نفع در سطح سازمانی با رعایت حفظ منابع و کسب سود با

سه قوه مربوط به عاملیت انسانی به عنوان یکی از پایه‌های پاسخگویی با سه خاصیت ساختاری گیدنز رابطه دیالکتیک و متقابل دارند که در شکل گیری و نگارش الگوی پاسخگویی و رابطه میان پاسخگو و پاسخ خواه و تقویت پاسخگویی نقش بسزایی دارند (زارع، ۱۴۰۰).

بسیاری از صاحب نظران از جمله گیدنز در حوزه جامعه‌شناسی نیت را از عاملیت جدا می‌کنند و به همین علت، معیار اخلاق را نادیده می‌گیرند در صورتی که منابع اسلامی عمل را برخاسته از نیت می‌داند و با تاکید بر خلوص نیت به دنبال کارهای نیکی است که می‌تواند از انسان یا همان عاملیت سربزند. فرمایش‌های امام صادق (علیه السلام) از تأثیر شگرف اخلاق با تاکید بر ایمان، بر انجام مسئولیت حکایت می‌کند. ایمان با نیت پیوند عمیقی دارد و در تحقق هر کاری، هرچند کار معمولی باشد، ایمان نقش اساسی دارد و زمینه مسئولیت‌پذیری را فراهم می‌کند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۴۲، باب درجات الایمان). بنابراین با تاکید بر اخلاقیات طبق منابع اسلامی می‌توان زمینه پاسخگویی در عاملیت را تقویت نمود.

ظرفیت و قابلیت پاسخگویی را می‌توان با تقویت ارزش‌های اخلاقی و اصول رفتار حرفه‌ای بالا برد. در حاکمیت اخلاقی با تمرکز بر عاملیت به رشد و تقویت مکارم اخلاقی در بعد ایمان و تقوا برای تقویت پاسخگویی در عاملیت می‌پردازد. ایمان حقیقی، تقوای وجودی انسان را رشد داده و او را آماده مسئولیت‌های مهم دینی و غیر دینی می‌کند (رستمیان، ۱۳۹۳). از طرفی با اعمال اصول و بندهای حرفه‌ای در قالب آیین نامه رفتار حرفه‌ای نیز در سطح سازمان برای عاملیت چارچوبی در راستای نیروبخشی عملکرد و مسئولیت پاسخگویی سازمانی ایجاد می‌کند. بنابراین لازمه دستیابی به اهداف حرفه حسابداری توسط حسابداران حرفه ای، پایبندی به اصول بنیادی اخلاقی حسابداری است (زارع، ۱۴۰۰).

ساختار

گیدنز سه خاصیت ساختاری دلالت، سلطه و مشروعیت را برشمرده است.

"دلالت" به مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها یا مقررات سازمانی اشاره دارد که سامانه بر آن بنا شده است. این مجموعه‌ها توسط بازیگران اجتماعی که از ذخیره دانش خود برای ارتباط معانی استفاده می‌کنند، برپا می‌شود. از پایه، دلالت به درک جمعی از قوانین سامانه ایجادشده در هوشیاری عملی بازیگران اشاره دارد.

خود را تغییر دهد (زارع و غلامی جمکرانی، ۱۳۹۸). از نظر گیدنز، مهم‌ترین کلید برای فهم دگرگونی‌های علوم اجتماعی، پرداختن به کنش انسانی و ساخت اجتماعی است و در هر پژوهشی در حوزه علوم اجتماعی باید به نوعی به دنبال بیان رابطه میان عاملیت و ساختار بود. اما دیرینه‌های جامعه‌شناسی بر یکی از این دو (کنش یا ساختار) تأکید داشته‌اند و یکی را عامل تعیین‌کننده دانسته‌اند. نظریه‌های قائل به کنش کارگزاران در رخدادهای اجتماعی، نقش ساختارها را نادیده گرفته و نظریه‌های ساختارگرا، کنشگران را مؤثر در پیش آمدن دگرگونیها نمی‌دانند. نظریه ساخت‌بابی ترکیبی از این دو زمینه است (گیدنز، ۱۳۸۴: ۱۷).

آنتونی گیدنز با نگاهی نو به دریافته‌های بالا و بیان تعریف‌های جدید از آن‌ها، دگرگونی‌های اجتماعی را به صورت توأمان متأثر از دو مفهوم عاملیت (کنشگر) و ساختار دانسته و از این رهگذر توانایی خود را در راستای بازگفت پدیده‌های اجتماعی بالا برده‌اند (زارع و غلامی جمکرانی، ۱۳۹۸). بر اساس تئوری ساخت‌بابی دو ستون عمده، کنشگر و ساختار در گشایش رابطه پاسخگویی دخیل هستند که در ادامه بیان می‌شوند.

عاملیت (کنشگر)

نقش عاملیت در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، قانونی و... غیرقابل انکار است. گیدنز نوعی اولویت تلویحی برای عاملیت نسبت به ساختار دارا می‌شود. به عبارتی دیگر با اینکه در پی طرح رابطه‌ای همسان میان عاملیت و ساختار است اما به نظر می‌رسد اولویت را در این رابطه بیشتر به عاملیت می‌دهد. اسلام و آموزه‌های دینی نیز وجود ساختار و عاملیت را می‌پذیرند و از دیدگاه قرآن وجود ساختار در جامعه بدیهی است اما روی عاملیت تاکید بیشتری دارند، چون انسانها را مسئول می‌دانند. اصل مسئولیت‌پذیری امری فطری است که ریشه در نهاد انسان دارد، چون انسان ابزارهایی مثل عقل و اختیار دارد، مسئولیت‌پذیر است. قدرتی که موجودات دیگر از آن برخوردار نیستند. سازمان درونی انسان (عاملیت) از منظر منابع اسلامی به سه قسمت تقسیم می‌شود:

۱. پدیدآورنده اندیشیدن و اندیشگری که «ذهن» است (قوه عاقله).
۲. پدیدآورنده گرایش‌های حیوانی که «شهوات» است (قوه شهویه).
۳. پدیدآورنده خشم و دفاع که «غیرت» است (قوه غضبیه).

در پژوهش آنها ضرورت پژوهش‌های بیشتر در حوزه پاسخگویی حسابداری با توسعه فرآیندهای داخلی ملموس و نمایان است. زارع و غلامی جمکرانی (۱۳۹۸) ضمن بررسی تئوری ساخت‌یابی گیدنز و جایگاه کنش (عاملیت) و ساختار در آن، تئوری ساخت‌یابی را برای تفسیر نحوه تعامل بین صاحبان نفع بر مبنای کارهای مؤثر بر عملیات پاسخگویی سازمانی، در برابر تصویر تأثیر نسبی و ارزش‌های آن‌ها و تعیین مدل پاسخگویی سازمانی معرفی می‌کند.

داداشی، صفار حیدری و شریف زاده (۱۳۹۷) در مقاله خود تحت عنوان اصول و روش‌های تربیتی مسئولیت‌پذیری در آموزه‌های اسلامی با تأکید بر ابعاد مسئولیت‌پذیری در حوزه‌های اعتقادی، فردی، اجتماعی و زیست محیطی، ۱۰ اصل از جمله آزادی و آگاهی در عبادت، آراستن نفس به نیکی‌ها، تزکیه نفس، احترام به حقوق دیگران، رعایت میانه روی، احترام به محیط‌زیست و برای نیروبخشی مسئولیت‌پذیری در ۴ گستره نام برده، پیشنهاد داده‌اند. نتیجه اینکه ایمان به خدا و انجام اعمال مذهبی در افزایش مسئولیت‌پذیری جوانان نقش بسزایی دارد.

رستمیان (۱۳۹۳) در مقاله خود با بررسی مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی، از دیدگاه قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام)، ریشه مسئولیت‌پذیری انسان را در امانت الهی می‌یابد که جز انسان موجود دیگری نتوانست آن را قبول کند و به این نتیجه می‌رسد که انسان در صورتی می‌تواند مسئولیت‌پذیر باشد که با دو اصل تقوا و ایمان، زمینه‌های آن را فراهم کند و از راهکارهای تفکر و فقه آموزی و بصیرت بهره برد.

حاجی‌زاده و آورجه (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای تحت عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قرآن کریم با تأکید بر دیدگاه علامه طباطبایی در المیزان به این نتیجه رسیدند که مسئولیت‌پذیری از زمینه‌های مهم مورد مطالعه جامعه‌شناسی است، طرح آن در قرآن به درجه اهمیتی است که اسلام برای جامعه و زندگی اجتماعی دارا است و ضرورت شناخت و بررسی علمی این پدیده، مطالعه‌های اجتماعی و جامعه‌شناسی را در اسلام تأیید می‌کند. ماتی گاندا و جاروینن^۱ (۲۰۲۱) با بررسی ارتباط بین پاسخگویی و تغییرات عمیق در ساختارهای خارجی مانند قوانین و سیاست‌های دولتی به این نتیجه رسیدند که ساختارهای خارجی غیرقابل تغییر با تأثیر غالب بر اقدام‌های غیرانعکاسی عوامل منجر به کاهش پاسخگویی می‌شوند. با این حال، با گذشت زمان، عوامل با استفاده از ساختارهایی که می‌توانند اقدامات راهبردی را برای استواری مسئولیت‌پذیری تسهیل

"سلطه" بیانگر توان بعضی از بازیگران (صاحبان نفع) اجتماعی برای تأثیرگذاری در روند پختگی نظام‌های اجتماعی به دلیل کنترل بر منابع تخصیص‌یافته (که به قابلیت‌های تولیدکننده فرمان برای اشیاء، کالاها، یا مواد اشاره دارد) و منابع قدرت (که به قابلیت‌های تولیدکننده فرمان برای افراد یا بازیگران اشاره دارد) است.

"مشروعیت" ساختارهای مشروعیت ساختارهایی هستند که دارای مجموعه ارزش‌های مشترک و ایده‌آلهایی درباره مسائل مهم و مسائل جزئی و آنچه باید اتفاق بیفتد و آنچه نباید اتفاق بیفتد هستند. ساختارهای مشروعیت دارای یک جنبه هنجارگونه شامل قوانین و یک جنبه اخلاقی شامل تعهد به پیروی از آن قوانین هستند (گیدنز، ۱۹۸۴).

روبرت و اسکانپز (۱۹۸۵) نظام‌های پاسخگویی را به صورت «ایجاد و بازتولید ساختارهای دلالت، مشروعیت و سلطه» تفسیر می‌کنند. آن‌ها حسابداری (ساختار دلالت در حسابداری) را به‌عنوان زبان پاسخگویی نشان می‌دهند که اعضای سازمان با مجموعه‌ای از مقوله‌هایی که به‌عنوان یک ساختار معنایی به منظور انعکاس تجربه‌ها و کنش آنان، عمل می‌کنند را فراهم می‌سازند. ساختارهای مشروعیت و سلطه را می‌توان برحسب تحصیل قدرت و نفوذ صاحبان نفع نگریست. آن‌ها همچنین دارای تأثیر قابل‌توجهی بر عملیات پاسخگویی سازمان‌ها هستند.

برای پیشرفت ساختارها در انجام دادن مسئولیت پاسخگویی، علاوه بر مولفه‌های حاکمیت شرکتی متعارف، اصول و ضوابطی نیز بر اساس الگوی اسلامی گفته شده است، که زیر عنوان حاکمیت شرکتی اسلامی به نیروبخشی حاکمیت شرکتی در سوی پاسخگویی از منظر اسلام در نظام حسابداری کمک شایانی می‌کند (زارع، ۱۴۰۰).

حاکمیت شرکتی اسلامی از جمع شدن گفتگوهای مرتبط با حاکمیت شرکتی (اصول متعارف)، همسانی با شریعت و مسئولیت‌های اخلاقی (ارزش‌های اخلاقی) و امانتداری حاصل می‌شود (محرابی، ۱۳۹۸). در حاکمیت شرکتی از منظر اسلام در نظام حسابداری اسلامی، اساس کار پاسخگویی به خداوند متعال است (زارع، ۱۴۰۰).

پیشینه پژوهش

ستوده، فغانی و پیفه (۱۳۹۹) در مقاله خود فرآیندهای داخلی برای انجام مسئولیت پاسخگویی را مورد ارزیابی قرار دادند و پیشنهادهایی برای رفع موانع فرآیندهای داخلی نشان داده شد.

تئوری ساخت‌یابی با آگاهی از چارچوب‌های نظری دیگر به منظور تجزیه و تحلیل و درک اینکه چگونه حسابداری در تغییر سازمانی دخیل است، تاکید دارد.

انگلاند و گردین^۵ (۲۰۱۳) با بررسی ۶۵ مقاله منتشر شده در این زمینه نشان می‌دهند که نه تنها تئوری ساخت‌یابی برای به چالش کشیدن فرض‌ها و ویژگی‌های ذاتی و کاربردی نظام‌های حسابداری مشخص کننده جریان پژوهش‌های اصلی مفید است، بلکه دیگر منابع تئوری‌های جایگزین را نیز توسعه می‌دهد. آن‌ها همچنین به پتانسیل‌های تاندازه‌ای ناشناخته در مقاله‌های حسابداری مبتنی بر تئوری ساخت‌یابی برای شناسایی فرصت‌هایی برای پژوهش‌های آینده اشاره دارند.

کوکر^۶ (۲۰۱۲) طیف وسیعی از رویکردهای احتمالی پاسخگویی سازمانی را تحت عنوان "فضای پاسخگویی" نشان می‌دهد و سپس به بررسی تئوری‌های مختلف در رویکردهای ارائه شده می‌پردازد. کوکر نشان می‌دهد که هر کدام از تئوری‌های موجود برای ارائه مدلی جامع برای پاسخگویی سازمانی دارای نقاط ضعفی هستند که این ضعف‌ها با ارائه تئوری ساخت‌یابی به حداقل ممکن می‌رسند، در نتیجه بر اساس تئوری ساخت‌یابی به تفسیر مدل پاسخگویی سازمانی می‌پردازد.

انگلاند و گردین (۲۰۱۱) گذشته، حال و آینده مقاله‌های حسابداری مبتنی بر تئوری ساخت‌یابی را با تمرکز اصلی بر روی سهم عمده و محدودیت‌های این مقاله‌ها در رابطه با دیگر جریان‌های گزاره‌ای و انتقادی پژوهش‌های حسابداری مورد بررسی قرار دادند.

مدل نظری پژوهش

از نتایج بررسی متون و ادبیات پژوهش، مدل پژوهش طبق نمودار ۱ بیرون کشیده شده است. براساس مدل حاکم مفهوم پاسخگویی در حسابداری توسط مولفه‌های اصلی رویکردهای پاسخگویی، پایه‌های پاسخگویی، اصول پاسخگویی، ابعاد پاسخگویی، سطوح پاسخگویی، تقویت پاسخگویی و همچنین ۱۷ زیر مجموعه شامل سه رویکرد حسابداری، اسلامی و جامعه‌شناسی، دو رکن ساختار و عاملیت؛ پنج سطح اعتقادی، فردی، اجتماعی، سازمانی و پایداری؛ سه بعد مبتنی بر فرآیند، عملکرد و منابع؛ دو اصل وادارنده و بازدارنده؛ و در نهایت دو تقویت‌کننده شامل حاکمیت اخلاقی و حاکمیت شرکتی قابل بیان است.

کنند، شروع به عمل انتقادی و اصلاح ساختارها در جهت تقویت پاسخگویی می‌کنند.

کامارودین و همکارانش^۱ (۲۰۲۱) با بررسی رابطه بین مدیریت مالی، اخلاق کار اسلامی و پاسخگویی در شرکت‌های اجتماعی اسلامی به این نتیجه رسیدند که میان اخلاق کار اسلامی و مسئولیت‌پذیری رابطه مستقیم و میان مدیریت مالی و پاسخگویی رابطه غیرمستقیم از طریق حاکمیت و ساختار مالی شرکت برقرار است. از این رو، ساختارهای مالی نقش واسطه‌ای در هر دو رابطه میان مدیریت مالی و اخلاق کاری اسلامی با مسئولیت‌پذیری دارد.

کامارودین و آوزیر^۲ (۲۰۲۰)، پاسخگویی اسلامی از جنبه «پاسخگویی برای چه» را با در نظر گرفتن ماهیت اجتماعی و اقتصادی در سازمان‌های اسلامی اندازه‌گیری کرده‌اند. در نتایج پژوهش چهار بعد پاسخگویی، یعنی پاسخگویی در برابر ورودی، پاسخگویی در برابر خروجی، پاسخگویی در برابر رویه‌ها و پاسخگویی در قبال اصول و ارزش‌های اسلامی شناسایی و تایید شده است.

انگلاند، گردین و برانز (۲۰۱۷) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که راهبرد سازمان، حسابداری را نباید دو اقدام جداگانه در نظر گرفت بلکه به عنوان دو جنبه از یک عمل هستند که در طول زمان تشکیل شده و در یک حالت بازگشتی و متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند.

کاباندا و براون^۳ (۲۰۱۷) با استفاده از نظریه ساخت‌یابی و دنبال کردن یک موضع تفسیرگرایانه، نشان می‌دهند که تحول‌ها و اقدام‌های عمده ساختاری، موفقیت سازمان را در پی دارد.

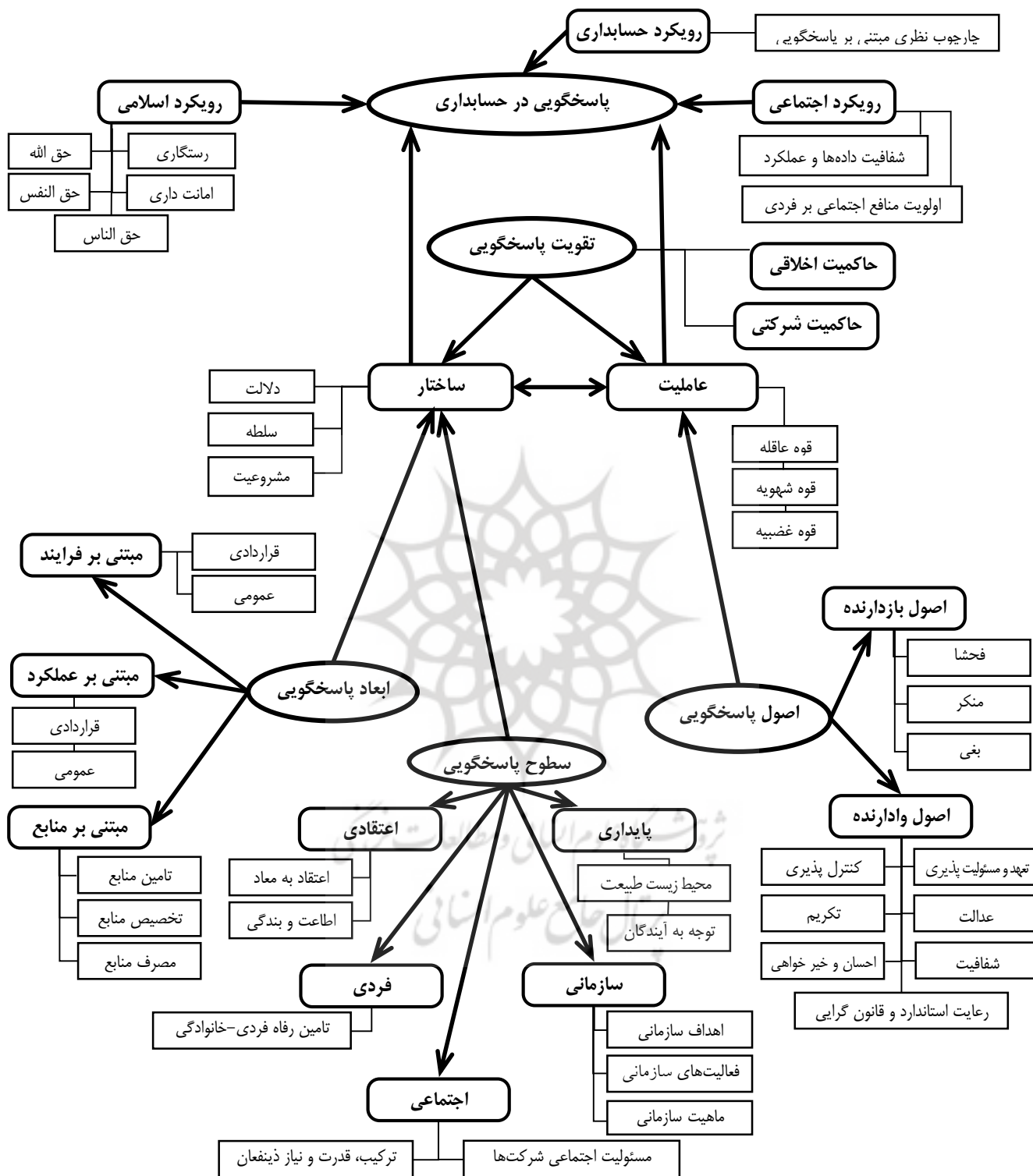
روبرتز^۴ (۲۰۱۴) به بررسی نکاتی مهم درباره مفید بودن ایده‌های گیدنز در پژوهش‌های حسابداری می‌پردازد. سه نکته انتقادی در پژوهش روبرتز یافت می‌شود که برای درک حسابداری در زمینه سازمانی آن ضروری است: ۱- نظریه ساخت‌یابی، عاملیت حسابداری را به قدر کافی جدی نگرفته است ۲- قابلیت نظارتی سامانه حسابداری به عنوان یک ساختار در این تئوری محدود شده است در صورتیکه با استفاده از این توان نهفته می‌توان مسئولیت پاسخگویی حسابداری را روشن‌گری نمود و در نکته سوم که مورد نقد و بررسی قرار گرفته، گیدنز تا حدی در حسابداری، اخلاق را نادیده می‌گیرد.

کونارد^۵ (۲۰۱۴) به دنبال بحثی مداوم در مورد ارزش تئوری ساخت‌یابی به عنوان هستی‌شناسی نهفته برای پژوهش‌های تجربی در حسابداری است و بر بایستگی تلاش برای تکمیل

5. Conrad
6. Englund and Gerdin
7. Coker

1. Kamaruddin, Auzair, Rahmat and Muhamed.
2. Kamaruddin and Auzair.
3. Kabanda and Brown
4. Roberts

نمودار ۱. مدل پاسخگویی در حسابداری از منظر اسلام بر مبنای تئوری ساختاری

منبع: زارع (۱۴۰۰)

بهره گیری از روش کمی به کشف و ارائه مدل جامع پاسخگویی در حسابداری پرداخته شد. شیوه مورد استفاده برای بررسی اعتبار و روایی مدل طراحی شده روش کمی است، در شیوه کمی، از روش پیمایشی استفاده می‌کند.

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش ابتدا با بررسی ادبیات موضوع، مفاهیم اولیه و کلی پیرامون مفهوم و مولفه‌های پاسخگویی حسابداری از منظر اسلام با محوریت تئوری ساختاری استخراج و سپس با

فرضیه ۱۱: ابعاد پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۱۲: سطوح پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار تاثیر معناداری دارد.

پیمایش روشی برای بدست آوردن داده‌های درباره دیدگاه‌ها، باورها، نظرات، رفتارها یا ویژگی‌های گروهی از اعضای یک جامعه آماری از راه انجام پژوهش است. تجزیه و تحلیل با استفاده از روش تحلیل عاملی تاییدی و تحلیل معادله‌های ساختاری (تحلیل مسیر) توسط نرم افزار Smart PLS استفاده شده است.

جامعه و نمونه پژوهش

جامعه آماری در ارتباط با پرسشنامه در بخش کمی را حسابداران و حسابرسان بخش دولتی و اعضای جامعه حسابداران رسمی شکل داده است. با روش نمونه گیری در دسترس بر اساس تخصص در زمینه پاسخگویی حسابداری، تعداد ۲۵۰ نفر انتخاب شدند.

۵- یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

براساس داده‌های جدول ۱، از ۲۵۰ نفر نمونه این مطالعه، ۱۸۴ مرد و ۶۶ نفر را زنان تشکیل می‌دهند. از نظر سن، ۴۵ نفر بین ۲۰ تا ۳۰ سال، ۱۰۱ نفر بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۶۶ نفر بین ۴۱ تا ۵۰ سال و در نهایت ۳۸ نفر سن بالای ۵۱ سال هستند. ۴۲ نفر دارای مدرک کارشناسی و ۹۸ نفر کارشناسی ارشد و در نهایت ۱۱۰ نفر دکتری هستند. از منظر سابقه کاری ۳۳ نفر تا ۱ سال، ۵۴ نفر بین ۱ تا ۶ سال، ۴۴ نفر بین ۱۱ تا ۱۵ سال، ۶۵ نفر بین ۱۶ تا ۲۰ سال و در نهایت ۵۴ نفر بیش از ۲۱ سال سابقه کاری دارند. بقیه داده‌ها مربوط به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی در جدول ۱ بیان شده است.

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه ۱: عاملیت بر پاسخگویی در حسابداری تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۲: ساختار بر پاسخگویی در حسابداری تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۳: رویکرد اسلامی بر پاسخگویی در حسابداری تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۴: رویکرد اجتماعی بر پاسخگویی در حسابداری تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۵: رویکرد حسابداری بر پاسخگویی در حسابداری تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۶: عاملیت بر ساختار تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۷: ساختار بر عاملیت تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۸: اصول پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر عاملیت تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۹: تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار تاثیر معناداری دارد.

فرضیه ۱۰: تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر عاملیت تاثیر معناداری دارد.

جدول ۱. آمار توصیفی جمعیت‌شناختی

درصد	فراوانی	ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	
۲۶٪	۶۶	زن	جنسیت
۷۴٪	۱۸۴	مرد	
۱۸٪	۴۵	بین ۲۰ تا ۳۰ سال	سن
۴۰٫۶٪	۱۰۱	بین ۳۱ تا ۴۰ سال	
۲۶٫۶٪	۶۶	بین ۴۱ تا ۵۰ سال	
۱۵٫۲٪	۳۸	۵۱ سال و بیشتر	تحصیلات
۱۶٫۸٪	۴۲	کارشناسی	
۳۹٫۲٪	۹۸	کارشناسی ارشد	
۴۴٪	۱۱۰	دکتری	
۱۳٫۲٪	۳۳	۱ تا ۵ سال	سابقه کاری
۲۱٫۶٪	۵۴	۶ تا ۱۰ سال	
۱۷٫۶٪	۴۴	۱۱ تا ۱۵ سال	
۲۶٪	۶۵	۱۶ تا ۲۰ سال	
۲۱٫۶٪	۵۴	بیش از ۲۱ سال	
	۲۵۰	کل	

توصیف کمی متغیرهای پژوهش

آمار توصیفی، توصیف کننده وضعیت هر یک از متغیرهای پژوهش بوده و دید مناسبی در خصوص محدوده مقادیر متغیرها ارائه می کند. پس از وارد کردن داده‌های پرسشنامه طبق طیف لیکرت با اختصاص اندازه‌های ۱ تا ۵، میانگین بدست آمده از مقوله‌های ششگانه نشان می‌دهد که سطح تمامی این ۶ عامل بالاست و در سطح قابل قبولی قرار دارد. در این پژوهش

از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای آزمون نرمال بودن داده‌ها استفاده شده است. برای بررسی نرمال بودن داده‌ها فرض صفر مبتنی بر این است که توزیع داده‌ها نرمال است. براساس نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف در تمامی موارد مقدار معناداری بزرگتر از سطح خطا (۰/۰۵) بدست آمده است. بنابراین دلیلی برای رد فرض صفر وجود ندارد و توزیع داده‌ها نرمال است. نتایج در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. آمار توصیفی متغیرها و نرمال بودن داده‌ها

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	آماره کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری	نتیجه آزمون
رویکرد اسلامی	۲۵۰	۳,۴۵۷	۳,۶۶۷	۱	۵	۲,۴۴	۰,۱۶۴	نرمال
رویکرد اجتماعی	۲۵۰	۳,۴۳۰	۳,۶۰۰	۱	۵	۱,۹۹	۰,۰۹۸	نرمال
رویکرد حسابداری	۲۵۰	۳,۵۱۴	۳,۷۱۴	۱	۴	۲,۳۳	۰,۱۴۲	نرمال
عاملیت	۲۵۰	۳,۴۱۷	۳,۳۳۳	۱	۵	۳,۵۳	۰,۶۵۱	نرمال
ساختار	۲۵۰	۳,۴۶۰	۳,۳۳۳	۱	۴	۲,۸۷	۰,۲۴۷	نرمال
سطوح پاسخگویی	۲۵۰	۳,۴۸۴	۴,۰۰۰	۲	۴	۴,۳۵	۰,۱۲۳	نرمال
ابعاد پاسخگویی	۲۵۰	۳,۴۳۱	۳,۶۶۷	۱	۵	۴,۲۴	۰,۰۹۴	نرمال
اصول پاسخگویی	۲۵۰	۳,۵۷۷	۳,۸۳۳	۲	۵	۳,۹۴	۰,۰۹۳	نرمال
تقویت پاسخگویی	۲۵۰	۳,۵۶۹	۳,۶۳۶	۲	۵	۱,۵۸	۰,۱۵۹	نرمال

آمار استنباطی

تکنیک حداقل مربعات جزئی

در پژوهش حاضر از روش‌های مدل‌سازی معادله‌های ساختاری یعنی روش کمترین مجذورات جزئی (PLS) برای آزمون الگوی اندازه‌گیری استفاده شد. نرم افزار PLS وابستگی کمتر به حجم نمونه، بی‌نیازی به نرمال بودن داده‌ها و تمرکز بر بیشینه سازی واریانس دارد. رابطه‌های مدل با به کارگیری از شیوه حداقل مربعات جزئی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. همچنین در نهایت مدل کلی پژوهش نیز با به کارگیری از همین شیوه مورد آزمون واقع شده است.

تحلیل عاملی تاییدی

با استفاده از نرم افزار Smart PLS به بررسی اعتبار پرسشنامه با استفاده از شاخص‌های بار عاملی، مقدار t ، پایایی ترکیبی و میانگین واریانس استخراج شده پرداخته شد. بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند که اگر این مقدار برابر یا بیشتر از مقدار ۰/۴۰ شود، بیانگر این مطلب

است که واریانس بین سازه و شاخص‌های آن از واریانس خطای اندازه‌گیری آن سازه بیشتر بوده و اعتبار در مورد آن مدل اندازه‌گیری قابل قبول است. نکته مهم این است که اگر پژوهشگر پس از محاسبه بارهای عاملی میان سازه و شاخص‌های آن با اندازه‌های کمتر از ۰/۴۰ روبرو شد، باید آن شاخص‌ها (پرسش‌های پرسشنامه) را اصلاح کرده و یا از مدل پژوهش خود حذف کند (داوری و رضازاده، ۱۳۹۳: ۸۰). برای بررسی معناداری همبستگی‌های مشاهده شده از روش‌های خودگردان سازی (بوت استراپ^۱) و یا برش متقاطع جک نایف^۲ استفاده می‌شود. در این مطالعه از روش خودگردان سازی استفاده شده است که آماره t را به دست می‌دهد. در سطح خطای ۵٪ اگر مقدار آماره بوت استراپینگ t -value بزرگتر از ۱/۹۶ باشد همبستگی‌های مشاهده شده معنادار است.

برای سنجش پایایی علاوه بر آلفای کرونباخ از روش پایایی ترکیبی نیز استفاده شد. در روش حداقل مجذورات جزئی، معیار

می‌گیرد. اعتبار همگرا این موضوع را که نشانگرهای یک سازه خاص باید در نسبت بالایی از واریانس عمومی همگرا یا سهمیم باشند را ارزیابی می‌کند. مقدار این شاخص بین ۰ تا ۱ است و مقادیر بالاتر این شاخص نشان از روایی همگرایی سازه مورد نظر دارد.

با توجه به نتایج جدول ۳ چون آلفای کرونباخ تمامی متغیرها بزرگتر از ۰/۷ است و همچنین مقدار پایایی ترکیبی (CR) نیز بزرگتر از ۰/۷ است. بنابراین پایایی ابزار پژوهش تایید می‌شود. مقدار میانگین واریانس استخراج شده (AVE) همواره بزرگتر از ۰/۵ است بنابراین روایی همگرا نیز تایید می‌شود.

مدرن تری نسبت به آلفا به نام پایایی ترکیبی^۱ به کار برده می‌شود. برتری آن نسبت به آلفای کرونباخ در این است که پایایی سازه‌ها را نه به صورت مطلق بلکه با توجه به همبستگی سازه‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌کند. در صورتی که مقدار پایایی ترکیبی بیشتر از ۰/۷ شود، نشان از پایداری درونی مناسب برای مدل های اندازه گیری دارد (داوری و رضاده: ۱۳۹۳: ۸۰).

از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) برای بررسی روایی همگرا استفاده شد. این شاخص، مقدار واریانسی را که یک متغیر پنهان از نشانگرهایش بدست می‌آورد را اندازه

جدول ۳. شاخص های پایایی و روایی همگرا برای متغیرهای پژوهش

مقیاس	مفاهیم	بار عاملی	مقدار t	آلفای کرونباخ	AVE	CR
پاسخگویی در حسابداری	فلاح و رستگاری معنوی	۰/۸۳	۳۷/۵۵۰	۰/۷۹۳	۰/۵۴۹	۰/۸۴۴
	رستگاری اجتماعی	۰/۸۲	۱۷/۵۶۵			
	رستگاری اقتصادی	۰/۸۷	۲۹/۴۴۶			
رویکرد اسلامی	رستگاری	۰/۷۷	۱۳/۷۵	۰/۸۳	۰/۶۳	۰/۹۰
	حقوق الله	۰/۷۸	۱۴/۴۵			
	حقوق العباد	۰/۷۲	۱۰/۷۳			
	حقوق النفس	۰/۷۴	۱۱/۹۲			
	امانت داری	۰/۷۱	۶/۲۲			
رویکرد اجتماعی	اولویت منافع اجتماعی بر فردی شفافیت داده‌ها و عملکرد	۰/۸۴ ۰/۸۴	۵/۱۴ ۴/۲۹	۰/۷۸	۰/۷۱	۰/۸۴
رویکرد حسابداری	چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی	۰/۸۰	۳/۹۲	۰/۸۵	۰/۶۰	۰/۸۸
ساختار	دلالت	۰/۷۲	۴/۶۴	۰/۸۱	۰/۶۴	۰/۸۵
	سلطه	۰/۷۳	۵/۴۲			
	مشروعیت	۰/۷۸	۳/۹۲			
عاملیت	قوه عاقله (ذهنیت)	۰/۷۹	۸/۳۱	۰/۷۸	۰/۵۹	۰/۷۹
	قوه شهویه (قدرت)	۰/۸۸	۲۲/۷۸			
	قوه غضبیه (غیرت)	۰/۷۱				
سطوح پاسخگویی	اعتقادی	۰/۸۱	۳/۵۲	۰/۸۵	۰/۶۵	۰/۸۵
	فردی	۰/۷۴	۶/۴۹			
	اجتماعی (برونزاد)	۰/۷۰ ۰/۸۲	۷/۵۰ ۶/۵۰ ۱۰/۴۳			

CR	AVE	آلفای کرونباخ	مقدار t	بار عاملی	مفاهیم	مقیاس	
			۵/۶۸	۰/۷۸	اهداف سازمانی	سازمانی (درونزاد)	
			۶/۱۷	۰/۸۱	فعالیتها سازمانی		
			۳/۱۷	۰/۸۴	ماهیت سازمانی	پایداری	
			۲/۴۳	۰/۸۹	محیط زیست		
			۲/۶۵	۰/۸۱	توجه به آیندگان		
۰/۷۸	۰/۵۹	۰/۷۸	۶/۳۹	۰/۷۲	قراردادی: (حسابداری سنتی)	مبتنی بر فرآیند	ابعاد پاسخگویی
			۴/۰۲	۰/۷۸	عمومی: (سایر اشکال حسابداری)		
			۷/۱۱	۰/۷۳	قراردادی: پاسخگویی برای دستیابی به اهداف	مبتنی بر عملکرد	
			۳/۵۶	۰/۸۵	عمومی: پاسخگویی برای نیازهای ذینفعان		
			۶/۵۰	۰/۸۱	تامین منابع	مبتنی بر منابع	
۳/۱۴	۰/۵۲	تخصیص منابع					
			۰/۸۳	۰/۸۵	مصرف منابع		
۰/۸۸	۰/۶۸	۰/۸۷	۶/۸۹	۰/۶۱	تعهد و مسئولیت پذیری	اصول وادارنده	اصول پاسخگویی
			۵/۸۳	۰/۸۹	عدالت (قسط و عدل)		
			۹/۶۷	۰/۷۵۰	رعایت استانداردها و قانون گزایی		
			۸/۳۲	۰/۸۷	کنترل پذیری (پاسخگویی مشارکتی)		
			۹/۳۵	۰/۸۰	تکریم		
			۸/۴۵	۰/۷۷	شفافیت		
			۶/۷۲	۰/۶۸	احسان و خیر خواهی (در سطح خرد و کلان)	اصول بازدارنده	
			۱۲/۴۸	۰/۸۲	فحشا (گناهان و خطاهای پنهانی)		
			۱۴/۲۵	۰/۸۰	منکر (گناهان و خطاهای آشکار)		
			۷/۸۵	۰/۶۷	بغی (ظلم و تجاوز به حقوق دیگران)		
۰/۸۸	۰/۶۹	۰/۸۴	۱۳/۷۷	۰/۸۵	اخلاق اسلامی (ایمان - تقوا)	حاکمیت اخلاقی	تقویت پاسخگویی
			۱۵/۳۲	۰/۸۶	اخلاق حرفه ای		
			۱۹/۷۷	۰/۸۴	حاکمیت شرکتی (اصول متعارف)	حاکمیت شرکتی	
			۱۳/۸۱	۰/۸۰	حاکمیت شرکتی اسلامی		

مربوط به جذر میانگین واریانس استخراج شده (AVE) است و سایر عددها مربوط به همبستگی میان متغیرها است. همانطور که مشاهده می‌شود تمامی مقادیر جذر میانگین واریانس استخراج شده هر متغیر، بزرگتر از همبستگی آن متغیر با متغیرهای اصلی دیگر است و نشان دهنده تایید اعتبار واگرا است.

همبستگی متغیرها و روایی واگرا به روش فورتل و لاکر به منظور بررسی اعتبار واگرا از روش فورتل و لاکر استفاده شد. در این روش چنانچه جذر میانگین واریانس استخراج شده بیشتر از مقدار همبستگی سازه با سازه های دیگر باشد به این معناست که اعتبار واگرا تایید شده است. در جدول ۴ قطر اصلی

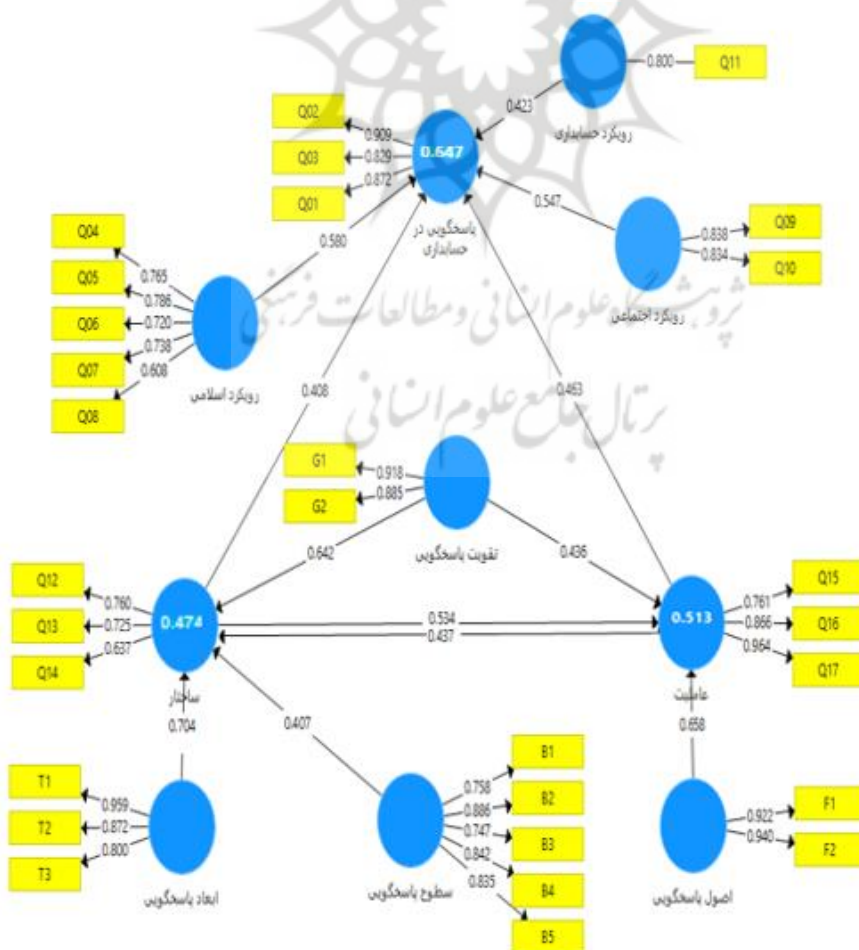
جدول ۴. همبستگی متغیرها و اعتبار واگرا

تقویت پاسخگویی	اصول پاسخگویی	ابعاد پاسخگویی	سطوح پاسخگویی	عاملیت	ساختار	رویکرد حسابداری	رویکرد اجتماعی	رویکرد اسلامی
								رویکرد اسلامی
								رویکرد اجتماعی
								رویکرد حسابداری
								ساختار
								عاملیت
								سطوح پاسخگویی
								ابعاد پاسخگویی
								اصول پاسخگویی
								تقویت پاسخگویی

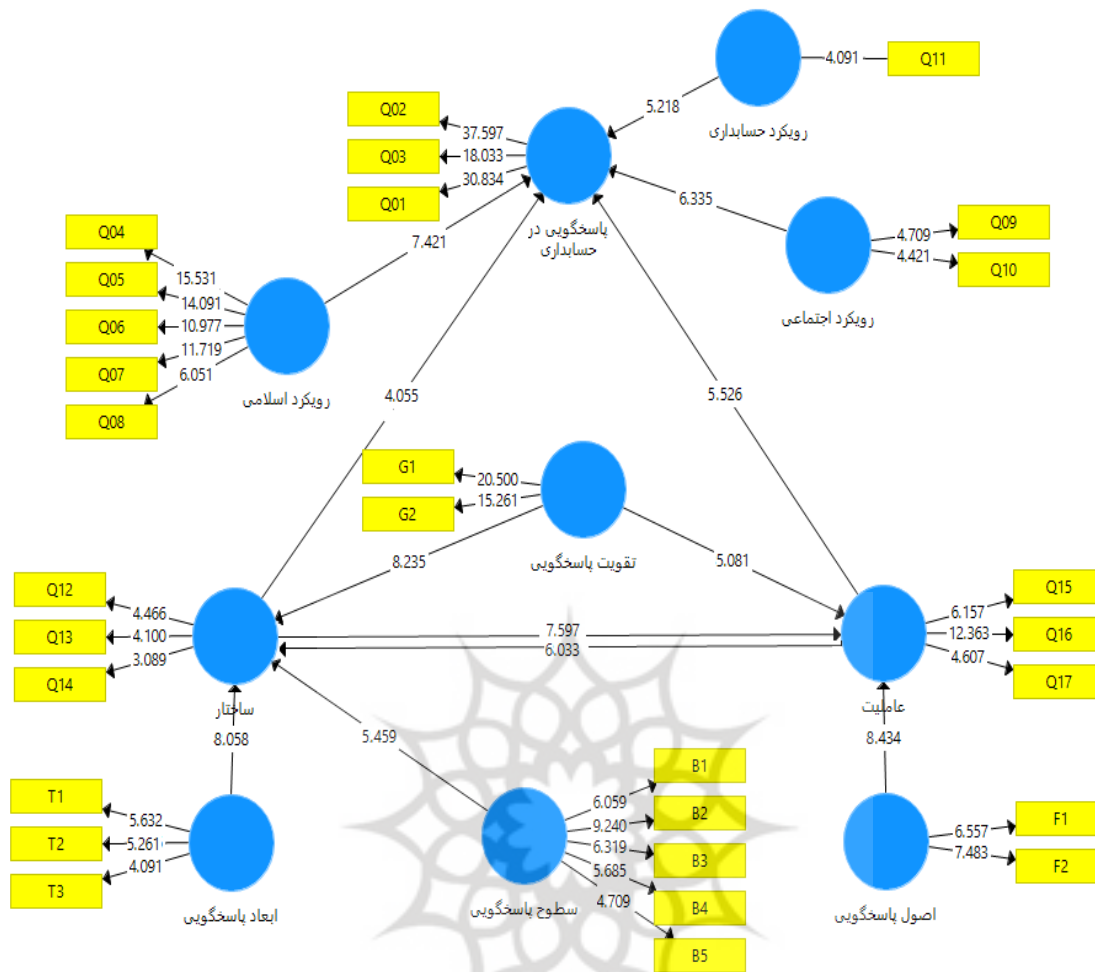
نرم افزار مورد استفاده Smart PLS است. در ادامه مدل پژوهش در حالت ضرایب استاندارد شده (شکل ۱) و در حالت معنی داری (شکل ۲) ارائه شده است.

آزمون روابط مدل

الگوی پژوهش با استفاده از شیوه مدل‌یابی معادله‌های ساختاری به روش حداقل مجزورات جزئی (PLS) آزمون شد.

شکل ۱. مدل پژوهش در حالت تخمین ضرایب استاندارد

شکل ۲. مدل پژوهش در حالت معناداری (t)

سازه‌های درون‌زا (وابسته) مدل محاسبه می‌شود و در مورد سازه‌های برون‌زا مقدار این معیار صفر است. هر چه مقدار R^2 مربوط به سازه‌های درون‌زا یک مدل بیشتر باشد نشان از برازش بهتر مدل دارد. شاخص نیکویی برازش (GOF) در مدل PLS راه حل عملی برای رفع مشکل بررسی برازش کلی مدل بوده و همانند شاخص‌های برازش در روش‌های مبتنی بر کوواریانس عمل می‌کند و از آن می‌توان برای بررسی اعتبار یا کیفیت مدل PLS به صورت کلی استفاده کرد. این شاخص میان صفر تا یک قرار دارد و اندازه‌های نزدیک به یک نشانگر کیفیت مناسب مدل هستند (سیدعباس زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۶). برای ارزشیابی مدل ساختاری نیز از ضریب Q^2 استفاده می‌شود که به آن اعتبار افزونگی نیز می‌گویند. اندازه‌های بالای صفر (مقادیر مثبت) برای این ضریب نشان می‌دهند که مدل قدرت پیش‌بینی روابط را دارد و متغیرهای مستقل توانایی پیش‌بینی متغیر وابسته را دارند (سیدعباس زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۵).

در جدول ۵ ضرایب مسیر استاندارد شده، آماری معناداری t سطوح معناداری متغیرها و شاخص‌های برازش مدل آورده شده است. ضرایب مسیر به بررسی رابطه میان رویکرد اسلامی، رویکرد اجتماعی، رویکرد حسابداری، سطوح پاسخگویی، ابعاد پاسخگویی، ارکان (اجزای) پاسخگویی (عاملیت و ساختار)، اصول پاسخگویی و تقویت پاسخگویی با متغیر مکنون که به عنوان جایگزینی برای مفهوم پاسخگویی از منظر اسلام در حسابداری با محوریت تئوری ساخت‌یابی است، پرداخته می‌شود. مقدار سطح معنی‌داری همه متغیرها از ۰,۰۵ کوچکتر و نیز آماره t بزرگتر از ۱,۹۶ است. بنابراین رابطه بین متغیرهای مدل‌سازی الگوی پاسخگویی در حسابداری با رویکردهای اسلامی-اجتماعی تایید می‌شود.

سه شاخص اصلی برازش مدل شامل: ضریب تعیین R^2 ، نیکویی برازش GOF و اعتبار افزونگی Q^2 است. R^2 معیاری است که برای متصل کردن بخش اندازه‌گیری و بخش ساختاری مدل‌سازی معادلات ساختاری به کار می‌رود. R^2 تنها برای

جدول ۵. ضرایب مسیر، آماره t و شاخص های برازش مدل

نتیجه	GOF	Q ²	R ²	سطح معناداری	آماره t	بارعاملی	تاثیر	
تائید رابطه	۰/۶۲	۰/۲۹	۰/۵۵	۰,۰۰۰	۵,۵۲۶	۰,۴۶۳	عاملیت بر پاسخگویی در حسابداری	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۴,۰۵۵	۰,۴۰۸	ساختار بر پاسخگویی در حسابداری	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۷,۴۲۱	۰,۵۸۰	رویکرد اسلامی بر پاسخگویی در حسابداری	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۶,۳۳۵	۰,۵۴۷	رویکرد اجتماعی بر پاسخگویی در حسابداری	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۵,۲۱۸	۰,۴۲۳	رویکرد حسابداری بر پاسخگویی در حسابداری	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۶,۰۳۳	۰,۴۳۷	تاثیر عاملیت بر ساختار	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۷,۵۹۷	۰,۵۳۷	تاثیر ساختار بر عاملیت	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۴,۶۲۲	۰,۳۰۴	اصول پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر عاملیت	اثرات غیر مستقیم
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۴,۶۲۲	۰,۴۳۶	تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار	
تائید رابطه				۰,۰۰۰	۳,۷۴۰	۰,۲۰۱	تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر عاملیت	
تائید رابطه	۰,۰۰۰	۳,۶۲۲	۰,۲۸۷	ابعاد پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار				
تائید رابطه	۰,۰۰۰	۳,۲۵۵	۰,۱۶۶	سطوح پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار				

اندازه معناداری مربوط به تاثیر رویکرد حسابداری بر پاسخگویی در حسابداری (۵/۲۱۸) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه پنجم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۴۲۳) نشان از تاثیر مثبت رویکرد حسابداری بر پاسخگویی در حسابداری است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر عاملیت بر ساختار (۶/۰۳۳) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه ششم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۴۳۷) نشان از تاثیر مثبت عاملیت بر ساختار است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر ساختار بر عاملیت (۷/۵۹۷) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح معناداری ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه هفتم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۵۳۷) نشان از تاثیر مثبت و قوی ساختار بر عاملیت است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر غیر مستقیم اصول پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار (۴/۶۲۲) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه هشتم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۳۰۴) نشان از تاثیر مثبت تاثیر اصول پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار است. اندازه معناداری مربوط به تاثیر تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار (۳/۶۳۷) از اندازه

نتایج تحلیل مدل معادله های ساختاری در جدول ۵ نشان داد که اندازه معناداری مربوط به تاثیر عاملیت بر پاسخگویی در حسابداری (۵/۵۲۶) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه اول پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۴۶۳) نشان از تاثیر مثبت عاملیت بر پاسخگویی در حسابداری است. اندازه معناداری مربوط به تاثیر ساختار بر پاسخگویی در حسابداری (۴/۴۰۸) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه دوم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۴۰۸) نشان از تاثیر مثبت ساختار بر پاسخگویی در حسابداری است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر رویکرد اسلامی بر پاسخگویی در حسابداری (۷/۴۲۱) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه سوم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۵۸۰) نشان از تاثیر مثبت و قوی رویکرد اسلامی بر پاسخگویی در حسابداری است. اندازه معناداری مربوط به تاثیر رویکرد اجتماعی بر پاسخگویی در حسابداری (۶/۳۳۵) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه چهارم پژوهش تایید می شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۵۴۷) نشان از تاثیر مثبت رویکرد اجتماعی بر پاسخگویی در حسابداری است.

ساخت‌یابی، با آمیزه سه رویکرد اسلامی، حسابداری و جامعه‌شناسی توسط مقیاس‌های اصول پاسخگویی، پایه‌های پاسخگویی، نیروبخشی پاسخگویی، ابعاد و سطوح پاسخگویی و ۱۴ مولفه شامل دو رکن ساختار و عاملیت؛ پنج سطح اعتقادی، فردی، اجتماعی، سازمانی و پایداری؛ سه بعد مبتنی بر فرآیند، عملکرد و منابع؛ دو اصل وادارنده و بازدارنده؛ و در نهایت دو تقویت‌کننده شامل حاکمیت اخلاقی و حاکمیت شرکتی با هدف رستگاری معنوی، اجتماعی و اقتصادی قابل بازگو است.

بعد از استخراج مولفه‌ها و مفاهیم پاسخگویی در حسابداری در ادبیات پژوهش، در پاسخ به پرسش اصلی پژوهش مبنی بر اینکه مدل مفهوم پاسخگویی در نظام حسابداری از منظر اسلام با محوریت تئوری ساخت‌یابی (رویکرد اسلامی- اجتماعی) چگونه است؟ در این ارتباط ۱۲ فرضیه تدوین شد که از روش کمی برای بررسی آنها استفاده شده است. از روش مدل‌سازی معادله‌های ساختاری برای ارائه مدل و تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم به منظور بررسی روایی و اعتبار مولفه‌ها استفاده شده است. مدل حاصل از یافته‌های پژوهش با استفاده از مدل‌سازی معادله‌های ساختاری در نمودار ۱ نشان داده شده است که با بررسی فرضیه‌های بدست آمده از مدل ارتباط میان متغیرهای مدل و روابط حاکم در مدل تایید می‌شود. نتایج حاصل از تحلیل تایید عاملی نیز اعتبار روایی مولفه‌های پاسخگویی را تایید می‌کند.

مطابق نتایج پژوهش، آمیزه سه رویکرد حسابداری، اسلامی و جامعه‌شناسی، چارچوب نظری مبتنی بر پاسخگویی با محوریت اولویت سودهای اجتماعی بر فردی و سازمانی و همچنین شفافیت داده‌ها و عملکرد، با هدف رستگاری در زمینه‌های معنوی، اجتماعی و اقتصادی و امانتداری نسبت به رعایت حقوق الهی، فردی و اجتماعی را تایید می‌کند. رویکرد اسلامی بیشترین تاثیر را بر پاسخگویی در حسابداری دارد دو رکن و محور اصلی عاملیت و ساختار طبق تئوری ساخت‌یابی بر مبنای رویکرد جامعه‌شناسی در تولید و تکامل نظام‌های اجتماعی شناسایی شد. تئوری ساخت‌یابی دربرگیرنده رابطه دوسویه میان عاملیت و ساختار است. اما در تئوری ساخت‌یابی، بعد اخلاقی در عاملیت و اثر نیت قوی نادیده گرفته شده بود که با رویکرد اسلامی این پوچی در تئوری مربوط پوشش داده شد. طبق رویکرد اسلامی سه قوه مربوط به عاملیت انسانی به عنوان یکی از پایه‌های عمده و اصل پاسخگویی با سه خاصیت ساختاری گیدنز رابطه دیالکتیک و رودرو دارند. بنابراین به عاملیت به عنوان پایه تاثیر گذار در رابطه دوسویه میان عاملیت و ساختار در تولید و بازتولید ساختارها در نظام‌های اجتماعی برای پاسخگویی توجه بیشتری شد. در الگوی اسلامی با رشد و توان افزایشی حاکمیت اخلاقی در عاملیت با استفاده از مولفه‌های

۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه نهم پژوهش تایید می‌شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۲۶۱) نشان از تاثیر تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر عاملیت (۳/۷۴۰) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه دهم پژوهش تایید می‌شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۲۰۱) نشان از تاثیر مثبت تقویت پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر عاملیت است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر ابعاد پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار (۳/۶۲۲) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است، بنابراین فرضیه یازدهم پژوهش تایید می‌شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۲۸۷) نشان از تاثیر مثبت ابعاد پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار است.

اندازه معناداری مربوط به تاثیر سطوح پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار (۳/۲۵۵) از اندازه ۱/۹۶ بزرگتر و در سطح ۹۵٪ معنی دار است بنابراین فرضیه دوازدهم پژوهش تایید می‌شود. ضریب مسیر استاندارد شده (۰/۱۶۶) نشان از تاثیر مثبت و ضعیف سطوح پاسخگویی بر پاسخگویی در حسابداری از مسیر ساختار است.

ضریب‌های مسیر نشان داد که رویکرد اسلامی بیشترین تاثیر را بر پاسخگویی در حسابداری دارد. سپس رویکرد اجتماعی در جایگاه بعدی تاثیر گذاری قرار دارد.

ضریب تعیین برای متغیر وابسته نهایی (پاسخگویی حسابداری) مقدار ۰/۵۵ بدست آمده است که مقدار بالا و قابل توجهی است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عوامل موثر بر پاسخگویی حسابداری در مجموع توانسته‌اند ۵۵ درصد از تغییرات پاسخگویی حسابداری را تبیین کنند. اندازه شاخص Q^2 ۰/۲۹ است که چون این اندازه مثبت و بالای صفر شده است، در نتیجه می‌توان استنباط کرد که این شاخص برازش مدل را تایید می‌کند. اندازه شاخص GOF که برازش کلی مدل را مورد سنجش قرار می‌دهد برای مدل پژوهش ۰/۶۲ است که از حداکثر نمره این اندازه ۰/۳۶ بالاتر است. بنابراین مدل از برازش قابل قبولی برخوردار است. در مجموع بررسی هر سه شاخص برازش نشان می‌دهد که برازش مدل قوی و مورد تایید است.

بحث و نتیجه گیری

نتایج حاصل از بررسی ادبیات پژوهش نشان داد که مفهوم پاسخگویی در حسابداری از منظر اسلام بر مبنای تئوری

پیغه (۱۳۹۹)، زارع و غلامی جمکرانی (۱۳۹۸)، داداشی، صفار حیدری و شریف زاده (۱۳۹۷)، رستمیان (۱۳۹۳)، کوکر (۲۰۱۲) و آهرنز و چاپمن (۲۰۰۷) بوده و مدل پاسخگویی حسابداری را با تاکید بر رویکردهای اسلامی- اجتماعی توسعه داده است. در ادامه نتایج پژوهش حاضر همسو با نتایج انگلاند و گردین (۲۰۱۳)، گورد (۲۰۰۸) مبنای نظری مرتبط با پاسخگویی حسابداری را با تمرکز بر آموزه‌های اسلامی و تئوری ساخت‌یابی بسط داده است. همچنین یکی از مهمترین دستاوردهای پژوهش حاضر تکامل و تراز تئوری ساخت‌یابی برای پژوهش‌های آینده حسابداری است که با بررسی انتقادهای وارده توسط روبرتر (۲۰۱۴) بر تئوری ساخت‌یابی با استفاده از رویکرد اسلامی صورت گرفته است.

بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود که در تدوین قوانین، مقررات و دستورالعمل‌ها که توسط عاملیت صورت می‌گیرد و نقش به‌سزایی در شکل گرفتن ساختارهای حسابداری دارد، از مولفه‌ها و اصول معرفی شده در مدل پژوهش حاضر با تاکید بر چارچوب نظری مبتنی بر پاسخگویی در نظام حسابداری استفاده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود از تئوری ساخت‌یابی با رویکرد اسلامی برای بسط و تکامل حوزه‌های دیگر پژوهش‌های حسابداری از جمله حسابداری مدیریت نیز استفاده شود.

منابع

- قرآن کریم.
- امیری، میثم؛ پیمانی‌فروشان، مسلم؛ پاک‌نیت، یکتا. (۱۳۹۸). *تأثیر مؤلفه‌های اسلامی بر تصمیم‌گیری سهامداران حقیقی بانک‌ها*. تحقیقات مالی اسلامی، ۱(۱۹)، ۲۰۵-۲۳۶.
- باباجانی، جعفر، (۱۳۸۹). *مزایای اجرای حسابرسی عملکرد در کشور و نقش آن در پاسخگویی*. دانش حسابرسی. صص ۴۶-۱۶.
- باباجانی، جعفر؛ دهقان، حسین. (۱۳۸۴). *نقش حسابداری و گزارشگری مالی دولتی در ایفا و ارزیابی مسئولیت پاسخگویی از منظر پاسخگویان و پاسخ‌خواهان*، فصلنامه مطالعات تجربی حسابداری مالی، شماره ۱۲- ۱۳، صص ۱- ۲۶.
- جمعی، رضا؛ رضایی یمین، فایزه؛ ابراهیمی، ابراهیم. (۱۳۹۵). *بررسی ارزیابی مسئولیت پاسخگویی سیستم حسابداری و گزارشگری مالی در سازمان امور مالیاتی استان کرمانشاه*. دوفصلنامه علمی حسابداری دولتی، ۲(۲)، ۶۹-۸۰.
- جعفری، اکرم، ۱۳۹۲، *مسئولیت پذیری از دیدگاه قرآن*، پایان نامه سطح ۲، مدرسه علمی الزهرا خمینی شهر.
- حاجی زاده، مهین و آورجه، محی‌الدین، ۱۳۹۳، *مسئولیت پذیری اجتماعی در قرآن کریم با تاکید بر دیدگاه علامه طباطبایی در المیزان*، دو فصلنامه قرآن در آینه پژوهش، تبریز، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، شماره اول، صص ۱۵۶-۱۲۳.

ایمان، تقوا و اخلاق حرفه‌ای به تقویت و شکوفایی حس مسئولیت‌پذیری در عاملیت می‌پردازد.

با رشد ارزش‌های اخلاقی در عاملیت و با توجه به رابطه دوسویه و دیالکتیک میان ساختار و عاملیت، بعد اخلاقی ساختار نیز متأثر از آن خواهد شد که سبب رشد حاکمیت شرکتی در چارچوب معیارهای اسلامی می‌شود. این امر به تقویت مسئولیت پاسخگویی ساختارها و در نتیجه نظامها از جمله نظام حسابداری کشیده می‌شود.

با توجه به مدل نشان داده شده پژوهش، سامانه حسابداری باید نسبت به سطوح اعتقادی، فردی، اجتماعی، سازمانی و پایداری پاسخگو باشد. طبق رویکردهای پژوهش در حسابداری، پاسخگویی در برابر خداوند با پاسخگویی در برابر صاحبکار (سازمان)، افراد ذینفع، جامعه و تاریخ در تعارض و تناقض قرار نمی‌گیرد. حتی اگر میان سودهای فردی (سازمانی) و سودهای اجتماعی دوگانگی بوجود آید، منابع اسلامی و جامعه‌شناسی طبق اخلاقیات، اولویت را به منافع اجتماعی می‌دهند. پاسخگویی به سطوح بیان شده باید نسبت به فرآیندها (اندازه‌گیری نتایج به شکل حسابداری سنتی یا سایر شکل‌های حسابداری به غیر از حسابداری سنتی که تحت تاثیر ترکیب، نیاز و قدرت صاحبان نفع قرار می‌گیرد)، عملکردها (براساس اهداف تعریف شده سازمان یا نیاز صاحبان نفع سازمان) و منابع (تامین، تخصیص و مصرف منابع) صورت گیرد. در نهایت دستیابی به هدف پاسخگویی که همان رستگاری است تحقق نمی‌یابد مگر این که اصول و قواعدی برای پاسخگویی رعایت شوند. این اصول در پژوهش حاضر در دو دسته اصول وادارنده و اصول بازدارنده ارائه شده است. اصول وادارنده باید به درستی و به صورت کامل اجرا شوند که شامل عدل و عدالت، بخشش و خیرخواهی (نکوکاری در سطح جامعه)، نیکی به نزدیکان (نکوکاری در بخش کوچتری از جامعه، نسبت به نزدیکان)، مسئولیت‌پذیری، رعایت استانداردها و قانون‌گرایی، کنترل‌پذیری و پاسخگویی مشارکتی، بزرگداشت، شفافیت است. اصول بازدارنده که باید از آنها بازداری و خودداری شود شامل فحشاء به واسطه قوه شهویه (گناهان پنهانی)، منکر به واسطه قوه غضبیه (گناهان آشکار)، بغي به واسطه قوه عقلی در ویژگی افکار منفی و شیطانی (ستم و تجاوز از حق و حقوق خویش) است.

بنابراین نظام حسابداری با پاسخگویی طبق مولفه‌ها و نقشه راه ارائه شده طبق مدل پژوهش قادر به تکامل زبان پاسخگویی در چارچوب نظری حاکم در بخش‌های انتفاعی و غیرانتفاعی خواهد شد. نتایج و مدل پژوهش حاضر در نوع خود جدید و دارای ارزش‌آفرینی در حوزه پاسخگویی حسابداری بوده و ادبیات حاکم سبب توسعه مبنای نظری پژوهش‌های حسابداری خواهد شد. یافته‌های پژوهش بر مبنای رویکردهای پژوهش کامارودین و همکارانش (۲۰۲۱)، حاجی زاده و آورجه (۱۳۹۳)، انگلاند، گردین و برانز (۲۰۱۷) و همسو با نتایج ماتی گاندا و جاروینن (۲۰۲۱)، کامارودین و آوزیر (۲۰۲۰)، ستوده، فغانی و

- حسنی، محمدضیاء، ۱۳۸۹، *مسئولیت اجتماعی انسان از دیدگاه قرآن*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- حسینی، زهرا؛ ایزدی، مهشید؛ وکیلی، نجمه. (۱۳۹۷). *بررسی مؤلفه های مسئولیت پذیری بر اساس دیدگاه اسلام*. علوم اجتماعی، (۴۳) ۱۲، ۳۴-۲۱.
- خیرالهی، فرشید و ندری، محمد. (۱۳۹۴). *تکنیک های تصمیم گیری در حسابداری مدیریت از دیدگاه اسلامی*. تحقیقات مالی اسلامی (۴۲)، ۶۹-۹۶.
- داداشی کلایی، فاطمه؛ صفار حیدری، حجت؛ شریف زاده، حکیمه السادات. (۱۳۹۷). *اصول و روش های تربیتی مسئولیت پذیری در آموزه های اسلامی*. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، (۴۱) ۲۶، ۱۵۳-۱۷۷.
- رستمیان، محمد علی، (۱۳۹۳)، *مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی از دیدگاه قرآن و روایات اهل بیت(ع)*، پژوهشنامه حکمت اهل بیت(ع)، دانشگاه اصفهان، شماره ۲، صص ۵۰-۳۱.
- رضازاده، آرش. داوری، علی. (۱۳۹۳). *مدل سازی معادلات ساختاری با نرم افزار PLS*، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- زارع، ایمان و غلامی جمکرانی، رضا. (۱۳۹۸). *تئوری ساخت یابی آنتونی گیلنر و نقش آن در تعیین مدل پاسخ گویی سازمانی در نظام حسابداری*. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، (۳۰) ۸، ۴۱-۵۸.
- زارع، ایمان. (۱۴۰۰)، *تبیین مفهوم پاسخگویی از منظر اسلام در حسابداری با محوریت تئوری ساخت یابی*، دکتر غلامی جمکرانی و دکتر مرادی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد واحد قم.
- سبحانی نژاد، مهدی و نجفی، حسن، ۱۳۹۳، *تحلیل ابعاد شناسانه مسئولیت پذیری در سبک زندگی اسلامی*، سراج منیر، تهران، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، شماره ۱۶، صص ۱۷۰-۱۵۱.
- ستوده، رضا؛ فغانی، مهدی؛ پیغه، احمد. (۱۳۹۹). *بررسی توانایی فرایندهای داخلی دیوان محاسبات کشور جهت مسئولیت پاسخگویی به استفاده کنندگان*. دو فصلنامه علمی حسابداری دولتی، (۱) ۷، ۱۹۳-۲۰۸.
- سرلک، نرگس. (۱۳۸۷). *اخلاق حسابداری*، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال سوم، شماره های ۱ و ۲.
- سید رضی، نهج البلاغه (حسین انصاریان، مترجم)، تهران، انتشارات پیام آزادی، چاپ هفتم، سال ۱۳۷۹، خ ۱۶، صص ۷۲
- سید عباس زاده، میرمحمد؛ امانی، جواد؛ خضری، آذر؛ پاشوی، قاسم. (۱۳۹۱). *مقدمه ای بر معادلات ساختاری به روش PLS* و کاربرد آن در علوم رفتاری، انتشارات دانشگاه ارومیه.
- صراف، فاطمه و محمدی، مهسا. (۱۳۹۶). *بررسی حاکمیت شرکتی و پاسخگویی با تاکید بر آیات قرآن*. مطالعات حسابداری و حسابرسی، (۲۱) ۶، ۶۶-۸۵.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۴). *مسائل محوری در تئوری اجتماعی: کنش، ساختار و تناقض در تحلیل اجتماعی*. (محمد رضایی، مترجم). تهران: نشر سعاد. (۱۹۷۹)
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۶). *جامعه شناسی*. (حسن چاوشیان، مترجم). ویراست چهارم. تهران: نشر نی. (۲۰۰۱)
- محرابی، لیلا. (۱۳۹۸). *آشنایی با اصول حاکمیت شرکتی بانک های اسلامی در مقایسه با بانک های متعارف*، فصلنامه راهبرد توسعه، سال پانزدهم، شماره ۳ (پیاپی ۵۹)، زمستان ۱۳۹۸، ۴۶-۷۷.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۲)، *تفسیر موضوعی قرآن کریم*، پیام نور، چاپ اول، صص ۱۱۵ - ۱۱۸.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۸۵)، *تفسیر نمونه*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- یوچی، ایجیری. (۱۳۸۲)، *در باب چارچوب مفهومی مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی*، (جعفر باباجانی و امیر پوریان، مترجمان)، فصلنامه مطالعات حسابداری، شماره ۳.
- Ahrens T, Chapman CS. (2007). Theorizing practice in management accounting research. In: Chapman CS, Hopwood AG, Shields MD, editors. Handbooks of management accounting research, Vol. 1. Oxford: Elsevier Publishing; p. 99-112.
- Amiri, Meysam, Peymani-Foroushani, Muslim, Paknit, Yekta. (2019). The effect of Islamic components on the decision-making of real shareholders of banks. *Islamic Financial Research*, 9 (1), 205-236 (in Persian).
- Babajani, Jafar, (2010). Benefits of performing performance auditing in the country and its role in accountability. *Auditing knowledge*. Pp. 46-16 (in Persian).
- Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101.
- Coker, O. (2012). *Accountability in Non-Governmental Organizations: Theory and Practice*, Phd dissertation, King's College London, pp154.
- Conrad, L. (2014). Reflections on the application of and potential for structuration theory in accounting research. *Critical Perspectives on Accounting*, 25(2), pp128-134.
- Dadashi Kalaei, Fatemeh, Saffar Heydari, Hojjat, Sharifzadeh, Hakimeh Sadat. (2018). Principles and methods of responsibility training in Islamic teachings. *Quarterly Journal of Research in Islamic Education*, 26 (41), 153-177. (in persian).
- Englund H, Gerdin J. (2011). Agency and structure in management accounting research: reflections and extensions of Kilfoyle and Richardson. *Critical Perspectives on Accounting*; Volume 22, Issue6, pp581-592.
- Englund H., Gerdin J. (2013). Structuration theory in accounting research; applications

- Jamei, Reza, Rezaei Yamin, Faezeh, Ebrahimi, Ebrahim. (2016). Investigating the accountability of financial accounting and reporting system in Kermanshah Tax Affairs Organization. *Journal of Public Accounting*, 2 (2), 69-80. (In Persian).
- Kabanda, S. and Brown, I. (2017). A Structuration Analysis of Small and Medium Enterprise (SME) Adoption of E-commerce: The Case of Tanzania Small and Medium Enterprises. *Telematics and Informatics*, Volume 34, Issue 4, pp 118-132.
- Kamaruddin, M.I.H. and Auzair, S.M. (2020), "Measuring 'Islamic accountability' in Islamic social enterprise (ISE)", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 13 No. 2, pp. 303-321. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-04-2018-0134>
- Kamaruddin, M.I.H., Auzair, S.M., Rahmat, M.M. and Muhamed, N.A. (2021), "The mediating role of financial governance on the relationship between financial management, Islamic work ethic and accountability in Islamic social enterprise (ISE)", *Social Enterprise Journal*, Vol. 17 No. 3, pp. 427-449.
- Khairullahi, Farshid, Nadri, Mohammad. (2017). Decision Making Techniques in Management Accounting from an Islamic Perspective. *Islamic Financial Research* (2) 4. 69-96. (In Persian).
- Macintosh, N. B. and R. W. Scapens. (1991). Accounting and control systems: a structuration theory analysis. *Journal of Management Accounting Research* (Fall) 131-158.
- Makarem Shirazi, Nasser (2013), *Thematic Interpretation of the Holy Quran*, Payame Noor, First Edition, pp. 115-118. (In Persian).
- Makarem Shirazi, Nasser et al. (2006), *Sample Interpretation*, Tehran: Islamic Library. (In Persian).
- Mehrabi, Leila (2019). Familiarity with the principles of corporate governance of Islamic banks in comparison with conventional banks, *Quarterly Journal of Development Strategy*, Fifteenth Year, No. 3 (59 consecutive), Winter 1398. 46-77. (In Persian).
- Mutiganda, J.C. and Järvinen, J.T. (2021), "Understanding political accountability in a strong structuration framework", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 34 No. 9, pp. 80-103.
- Rezazadeh, Arash, Davari, Ali. (2014). *Structural Equation Modeling with PLS Software*, Jihad Daneshgahi Publications (In Persian).
- Roberts, J. and Scapens, R. (1985). Accounting Systems and Systems of Accountability Understanding Accounting Practices in their Organizational Contexts. *Accounting, Organizations and Society*, Vol 10 (4).
- Roberts, J. (2014). Testing the limits of structuration theory in accounting research. *Critical Perspectives on Accounting*, 25(2), pp135-141.
- and applicability, forthcoming. *Critical Perspectives on Accounting*.
- Englund, H., Gerdin, J. & Burns, J. (2017). A structuration theory perspective on the interplay between strategy and accounting: Unpacking social continuity and transformation: *Critical Perspectives on Accounting*. Available online 10 April 2017.
- Giddens A. (1990). *Structuration theory and sociological analysis*. In: Clark J, Modgil C, Modgil S, editors. *Anthony Giddens: consensus and controversy*. London: Falmer Press; p. 297-315.
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory*. Berkeley, C.A: University of California Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Berkeley, C.A: University of California Press.
- Giddens, Anthony. (2005). *Central Issues in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*. (Mohammad Rezaei, translator). Tehran: Saad Publishing. (1979) (in Persian).
- Giddens, Anthony. (2007). *Sociology*. (Hassan Chavoshian, translator). Fourth Edition. Tehran: Ney Publishing. (2001) (in Persian).
- Gurd, B. (2008). *Structuration and middle-range theory: A case study of accounting during organizational change from different theoretical perspectives*. *Critical Perspectives on Accounting*, 19, 523-543.
- Hajizadeh, Mahin and Avarjeh, Mohi-ud-Din, (2014). *Social Responsibility in the Holy Quran with Emphasis on the Perspective of Allameh Tabatabai in Al-Mizan*, Two Quarterly Quarterly Quran in the Mirror of Research, Tabriz, Azerbaijan Shahid Madani University, No. 1, pp. 156-123. (In Persian).
- Hassani, Mohammad Zia, (2010). *Human Social Responsibility from the Perspective of the Quran*, Master Thesis, Al-Mustafa International University, Faculty of Theology and Islamic Studies. (in Persian).
- Hosseini, Zahra, Izadi, Mahshid, Vakili, Najmeh. (2018). Investigating the components of responsibility based on the perspective of Islam. *Social Sciences*, (43) 12, 34-21. (In Persian).
- Ijiri, Y. (1983). *On The Accountability-Based Conceptual Framework*. *Journal of Accounting and Public Policy*, Elsevier Publishing Co. Inc.
- Jack, Lisa. (2017). *Strong structuration theory and management accounting research*. *Advances in Scientific and Applied Accounting*, v.10, n.2 . p. 211-223.
- Jafari, Akram, (2013). *Responsibility from the Quran's point of view*, Level 2 dissertation, Al-Zahra Khomeini Shahr Scientific School. (In Persian).

- Rostamian, Mohammad Ali, (2014), Responsibility and Conscientiousness from the Viewpoint of the Quran and the Traditions of the Ahl al-Bayt (AS), Journal of the Wisdom of the Ahl al-Bayt (AS), University of Isfahan, No. 2, pp. 50-31. (in persian).
- Sarraf, Fatemeh, Mohammadi, Mahsa. (2017). Investigating corporate governance and accountability with emphasis on Quranic verses. Accounting and Auditing Studies, 6 (21), 66-85. (In Persian).
- Seyed Abbaszadeh, Mir Mohammad Amaniyeh, Javad, khezri, azar. Pashoy, ghasem. (2012). Introduction to Equivalence of Structural Equations by PLS Method and Its Application in Behavioral Sciences, Urmia University Press (in Persian).
- Seyyed Razi, Nahj al-Balaghah, (Hossein Ansarian, translator), Tehran, Payam Azadi Publications, seventh edition, 2000, 16th Street, p. 72. (In Persian).
- Sobhaninejad, Mehdi and Najafi, Hassan, (2014), Dimensional analysis of responsibility in Islamic lifestyle, Siraj Munir, Tehran, Faculty of Theology and Islamic Studies, No. 16, pp. 170-151. (In Persian).
- Sotoudeh, Reza, Faghani, Mehdi, Pifeh, Ahmad. (2020). Assessing the ability of the internal processes of the Court of Audit to be accountable to users. Journal of Public Accounting, 7 (1), 193-208. (In Persian).
- Yoji, Ijiri. (2003), On the conceptual framework based on accountability, (Jafar Babajani and Amir Pouriansab, translators), Quarterly Journal of Accounting Studies, No. 3. (in persian).
- Zaid, O.A. (2000), "Appointment Qualifications of Muslim Accountants in the Middle Ages", Accounting Education, Vol. 9 No. 4, pp. 329-342.
- Zare, Iman, Gholami Jamkarani, Reza. (2019). Anthony Giddens's structuration theory and its role in determining the organizational accountability model in the accounting system. Management Accounting and Auditing Knowledge, 8 (30), 41-58. (In Persian).
- Zare, Iman. (2021), Explaining the concept of accountability from the perspective of Islam in accounting with a focus on structuration theory, Dr. Gholami Jamkarani and Dr. Moradi, Faculty of Humanities, Azad University, Qom Branch. (In Persian).